Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 120 (11017) | 1979 чылдың май 24, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Ажыл-чорудулганың дайынчы программазы

СОРУК КИИРИП...

«Чогаалчыларның, чурукчуларның, композиторларның, театр болгаш кино ажылдакчыларының, журналистерниң бедик идейлиг кижизидилгезиниң, хамааты медерелиниң, чогаадыкчы идепкейиниң сайзыралының дугайында доктаамал сагыш салыр» деп СЭКП Төп Комитединиң «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» (1979 ч.) доктаалында айтып турар. Ол доктаал-биле бистиң республикада эң-не аныяк чогаадыкчы эвилел—Тыва АССР-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүннери танышкан болгаш боттарының ажыл-чорудулгазын оон-биле холбап турар. Апрель айда найысылал Москвага болуп эрткен РСФСР-ниң композиторларының IV съездизи ук доктаалдың үнериниң бүдүүзүнде ол-ла айтырыгларга доктаап, чогаадыкчы организацияларның идепкейлиг ажылдаарының дугайында делгеренгей чугааны кылган. Ол болза кандыг-даа чогаал ажылының кижизидикчи ролюн бадыткап, чогаал бүрүзү партийжи болур деп чүвени көргүзүп турары ол.

Бистиң чогаадыкчы эвилеливис аныяк-даа болза кылып чорудуп келген болгаш кылып чорудуп-даа турар ажылдары утка-шынар талазы-биле партийжи, коммунистиг кижизидилгеге салдарлыг боор турар. Профессионал-даа, бот-тывынгыр-даа композиторларның сөөлгү үеде бижип турар чогаалдары национал хевирлиг, чоннуң аас чогаалынга үндезилеттингени-биле элээн нептеренгей чогаалдар боор турар. Ындыг авторларга профессионал болгаш бот-тывынгыр композиторлар Р. Кенденбиль, Д. Хүреш-оол, Б. Нухов, А. Танов, К. Баазан-оол, Б. Чүлдүм-Сүрүн, К. Бегзи олар хамааржыр.

Аныяк эвилелдиң чогаадыкчы бир күжү—бот-тывынгыр композиторлар. Олар чон-биле доктаамал харылзаалыг. Ынчангаш бистиң эвилел бот-тывынгыр композиторлар-биле ажылды күштелдирип, болур-чогуур дузаны чедирип ажылдап турар.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы.

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

Республиканың ажыл-агыйлары бо чылын чазын чажар бүгү культураларны 349864 гага тарыыр. Ооң иштинде тараа аймаан 243 муң гага чаштырар. Майның 21-ге чедир республикада ниитизи-биле 146532 гага бүгү культураларны, ооң иштинде тарааларны 132127 гага чаштырган, азы план 41,9 хуу күүсеттинген.

Тус-тус районнарның тарылганы чорудуп турары бо чылдың май 21-ниң медээзи-биле мындыг болуп турар:

Районнар	Бүгү культураларны тарыыр планы (га)	Чаштырганы (га)	Күүсеткен хуузу
Бай-Тайга	9548	2844	29,8
Мөңгүн-Тайга	287	—	—
Барыын-Хемчик	16259	2539	15,6
Өвүр	2804	1070	38,2
Чөөн-Хемчик	45914	12980	28,3
Улуг-Хем	41896	10142	24,2
Таңды	72344	34939	48,3
Бии-Хем	35973	26110	72,6
Тожу	2688	260	9,7
Каа-Хем	51708	27022	52,3
Тес-Хем	10565	2465	23,3
Эрзин	11080	6796	61,3
Кызыл	48803	19365	39,7

Бо чылын час узамдыккан, соок, когурумнуг болган ужурунда республикага часкы хову ажылдары мурнуку чылдардан элээн орайтап эгелээн.

Эң-не хөй тарылга шөлдүг Таңды районнуң ажыл-агыйлары бүгү культураларны барык-ла 35 муң гага чаштырып, планын чартык кезин чоокшулады берген. Ол районда тараа культураларын чаштырарының планын 57 хуу күүсеткен. Бии-Хем районнуң совхозтары часкы хову ажылдарын организастыг болгаш бедик темпилиг чорудуп турар. Ында тараа культураларын 23934 гага чаштырып, планын күүседир четкен. Ук район часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирери дээш чарыштың бирги одуруунда чоруп турар. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары чаштырылганы база-ла бедик темпилиг, шапкын чорудуп, планын орту ажыра берген.

Тус-тус ажыл-агыйларны ап көөрге, «Өөк» (86,5 хуу), «Кызыл тараачын» (85,2 хуу), «Бүрүнгаар» (86,6 хуу), «Кызыл тук» (72,6 хуу), «Мөрен» (83,3 хуу), «Нарын» (76,5 хуу) совхозтар чаштырылганың колдуунда доозуп турар.

Ниитизи-биле алырга, бо чылын часкы тарылганың темпизи дыка оожум болуп турарын демдеглээр херек. Эвээш эвес тарылга шөлдүг Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары чаштырылганы ам-даа чер алыспаан болгаш куду темпилиг чорудуп турар. Чижээ, «Чыраа-Бажы», Карл-Маркс аттыг, «Хөндергей», «Найырал», «Тес-Хем», «Кызыгаар», «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал» совхозтар чаштырылганы мырыңай чер алыспаан. Часкы хову ажылдарынга бүгү чүүлдерни баш удур ыяк белеткеп, ипатовчуларның үлегерин ёзугаар трактор-хову комплекстерин тургузуп алган черлерде ажыл организастыг, шалыпкын, эки шынарлыг чоруп турар. А организас чок эгелээн, четпес белеткелдиг ажыл-агыйлар хожудап турары ол.

Хожудап турар районнарның ажыл-агыйларының удуртукчулары ам чогуур түңнелди кылып, чер-черде байдалды тодарадып, хожудаашкынның чылдагааннарын илередип, ону дарый чайладып, часкы тарылганы дүрген болгаш шынарлыг доозарының боттуг хемчеглерин алыры эргежок чугула.

МЭЭҢ БОДАЛДАРЫМ

СЭКП Төп Комитеди чоокта чаа «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» доктаалды хүлээп алган болгай. Ук доктаалды мен кичээнгейлиг-биле номчуп таныштым. Бо доктаалды хүлээп алганы-биле Коммунистиг партия кижизидилге ажылынче кичээнгейни уламна күштелдирип, коллектив бүрүзүнүң мурнунга кижизидилге ажылының талазы-биле чаа-чаа сорулгаларны салып турар-дыр деп билдим.

Ынчангаш кижизидилге ажылынга хамаарыштыр бистиң бригаданың чижээнге чамдык бодалдарымны чугаалаксадым. Бригадага келген аныяктарны тудугжунуң мергежилинге өөредип турар болгай бис. Бистиинде дуржулгалыг тудугжулар Номчула Ондар, Нам-оол Ооржак дээш оон-даа өскелерни адап болур. Ынчаарга чүгле тудугжу мергежилге өөредири-биле кызыгаарлаттынмайн, аныяк кижиниң амыдырал-чурттталгазынче, сагылга-чурумунче база кичээнгейни салып турар бис. Коллективизм, бот-харысалга, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү — бо чүүлдерни кижи бүрүзү чүгле коллективтен өөренип алыр.

Б. САТ,
Чадаанада № 463 КМК-да бригадир.

Кызыл хоорай Совединиң депутады Вера Макак-ооловна Донгак — Кызылдың даараныгла фабриказында мастер В. И. Ховратованың удурткан дугаары I бригадада эки ажылдыг даараныкчы. В. Донгак оңгу беш чыл планын долузу-биле күүсеткеш, ам он бирги беш чылдың үлүүнде кириштир ажылдап кирипкен. Бригадада кады ажылдап турар өөрү ооң дугайында коңчуг чылыы-биле чугаалаар. Шынап-ла ол ажыл-ижинге кызымак, эш-өөрүнге үлегерлиг, сагыш човангыр кижи дээрзин ооң чедиишкиннери болгаш эш-өөрүнүң бо чугаалары бадыткап турар-дыр.

ЧУРУКТА: В. М. Донгак.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

А. Н. КОСЫГИН ПРАГАДА

ПРАГА. ЧКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ЧССР-ниң чазааның чалааны ёзугаар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш ону үдээн кижилер май 22-де Москвадан Прагада ужудуп чеде берген.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне туктары-биле шимээн аэропортка Совет чазактың баштыңын ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери В. Биляк, В. Гула, Й. Кемпный, П. Полотка, чехословак өске-даа удуртукчулар уткаан.

* * *

ПРАГА. Май 22-де А. Н. Косыгинниң болгаш Л. Штроугалдың аразынга аңаа чугаалажыышкыннар болган.

Чуректиң ханызындан, эш ёзузунуң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш ЧКП-ниң XV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның аразында акы-дуңма харылзааларны база үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарының дыка хөй айтырыгларын дугайты санал-оналдарының тодаргай солчуушкуну болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусактың аразынга эрткен чылдың май-июньда совет партия-чазак делегациязының ЧССР-ге албаның найыралчы аян-чорууң кылып келгенде оларның найыралчы ужуражыышкыннарының болгаш чугаалажыышкыннарының үезинде чедип алдынган дугуржуушкуннарга холбаштыр ийи чурттуң аразынга социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырының болгаш калбартырының айтырыгларынче онза кичээнгейни салган.

Европага болгаш бүгү делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын ханыладырынга, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга болгаш чепсегленишкинни дужуреринче шилчииринге, делегейде эргелиг кады ажылдажылганы калбартырынга хамаарыштыр делегейниң кол айтырыгларын көрген. Чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптии илереттинген.

Хүннүң ийиги чартыында А. Н. Косыгин Прагада тей кырында Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечек салган. Ол-ла тейде Пантеонда К. Готвальдыга тургускан тураскаалга чечектер салган.

Фашистиг эжелекчилерден Чехословакияга хосталганы берген совет дайынчыларга алдар кылдыр тургускан Совет Армия залынга база чечектерни салган.

Прагада тей кырында Национал тураскаалды көргениниң соонда Совет чазактың баштыңы хүндүлүг аалчылар дептеринге бижиглел арттырган.

Ольшан хөөрүнде совет дайынчыларга тураскаалга ол чечек салган.

Л. Штроугал А. Н. Косыгинниң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан, аңаа олар найыралдың дашкаларын көдүрген. Оларның чугааларын адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Шайлалга чуректиң ханызындан болгаш найыралдың байдалынга эрткен.

(СЭТА).

АРЗАМАСТЫҢ ТУГУНДА ОРДЕН

АРЗАМАС. (Горький область). Арзамас хоорайга «Хүндүлелдиң Демдээ» орденни тывсырынга холбаштыр партия, хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери-биле партия хооркомунуң, улус депутаттарының хоорай болгаш район Советтериниң, ВЛКСМ хооркомунуң байырлыг хуралы май 22-де болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга чүве чугаалаан болгаш ону чыылганнар чылыы-биле уткаан. Эш Л. И. Брежневтиң чуректиң ханызындан байырын болгаш эң чаагай күзээшкиннерин Арзамастың коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турда, ол дамчыдып берген.

Арзамас ол орден-биле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедиишкиннери дээш база үндезилеттингенинден бээр 400 чыл болганы-биле холбаштыр шаңнаткан. Дөрт чүс чыл дургузунда бо хоорай чурттуң ажыл-агыйының болгаш культуразын хөгжүдеринге, ооң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаарынга идепкейлиг рольду ойнааның оратор демдеглээн.

Улуг Октябрьның тиилелгези Арзамастың төөгүзүнүң чаа болгаш эң кайгамчыктыг арнын ажыткан. Чурттуң амыдыралының янзы-бүрү үелеринде хоорайның ажылчы чоннарының ачы-хавыязынга доктаагаш, партия организациязының удуртулгазы-биле ажылчыннарның, специалистерниң күжениишкиннери Арзамасты Горький областың эң сайзыраңгай хоорайларының бирээзи болдурганын М. С. Соломенцев онзалап демдеглээн. Бүгү 1936 чылда бүдүрүп үндүргени хире үлетпүр продукциязын ам бо хоорайда он-на хүн дургузунда бүдүрүп турар.

Бистиң чуртувуста политиктиг байдал партияның болгаш чоннуң быжыг, бузулбас сырый каттыжышкыны-биле тодаргайлаттынып турар деп, оратор чугаалаан. Ооң база бир бүзүреддиг херечизи — ССРЭ-ниң Дээди Совединге чоокта чаагы соңгуулдалар, чурттуң күрүне эрге-чагыргазының ол дээди органының сессиязы болган. Совет күрүнениң удуртур органнарын тургусканы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга Леонид Ильич Брежневти база катап соңгааны совет улустуң чаңгыс эптиинин, бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказын чоннуң изии-биле деткип турарының чырыткыланчак көргүзүү болган.

Чурттуң чаңгыс ааи улус ажыл-агыйжы комплекизин хөгжүдеринге Россия Федерациязының улуг салыышкызының, ооң экономиказының туруштуг темпилер-биле өзүп, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң шапкын сайзырап турарын оратор чугаалаан.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа хүлээп алган доктаалы ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, бистиң үевистиң идеологтуг чугула сорулгаларын шиитпирлээриниң талазынга партияның ажыл-чорудулгазын тодараткан эң чугула документ болуп турар.

Коммунистиг партия биле Совет чазак ленинчи даштыкы политиктиг угланыышкынны чайгылыш чокка чорудуп, СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң ажылдап кылганы Тайбыңның программазын чедиишкинниг боттандырып турар.

Арзамас хоорайны «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, чыылганнар ургулчулелдиг адыш часкап турда хоорайның тугунга шаңналды М. С. Соломенцев кадап берген.

Чурттуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге арзамасчыларның киирген улуг-хуузун бедии-биле үнелээни дээш изиг өөрүп четтиришкиннерни хуралга чүве чугаалааннар илергейлеп, Арзамастың ажылчы чону улустуң чаагай чоруунуң дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынынга харыы кылдыр СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш, беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш улам чүткүлдүг демисежирин онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ТАВААРЛААШКЫННЫҢ УРЖУКТАРЫ

Чадаананың хлеб заводунуң коллективи аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң өске-даа заводтарының коллективтери-биле бир дөмей, 1979 чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Оларның социалистиг хүлээлгезинде мынчаар айыткан:

1979 чылдың планын декабрь 29-та күүседир. Пландан ажыр 5 тонна хлебти болгаш булочка аймаап бүдүрер. Ол ышкаш продукцияны планда көрдүнген ассортимент ёзугаар бүдүрерин болгаш оларны эки шынарлыг кылырын чедип алыр. Камналганың чурумун болгаш бүдүрүлгениң технологиязын экижиткенинден 0,5 тонна далганны камнап алыр. Чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдү, электри энергиязын камныг ажыглаанындан пландан ажыр 0,5 муң рубльдиң орулгазын алыр. Мындыг янзылыг болгаш оон-даа өске пунктулар социалистиг хүлээлгеде көрдүнген.

Эрткен дөрт айларда Чадаананың хлеб заводу ниити продукция бүдүрериниң-даа, продукцияны сайгарарының-даа талазы-биле планныг онаалданы чедир күүсетпээн. Бирги кварталда 10 муң рубльдуң продукциязы чедир бердинмээн.

Завод планныг онаалдаларын кандыг чылдагааннардан күүсетпейн барганыл? Январьда, кыштың соогу күштүг үезинде, заводтуң котельнаязында эрги суугу үрелиишкинге таварышкан. Эргижирээн суугуну дарый кылып алырының аргазы чок болганындан одалга системазының хоолайлары база чарылгылап калган. Суугу үрелгениниң соонда баштайгы хүннерде хоорайның болгаш суурларның чурттакчыларын хлеб-биле хандырары үзүктелген. Хлеб быжырар далганны ажыглылаарынга хереглээр чылыг суг безин чок, цехтерге чылыг чедишпейн турган.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

Бүдүрүлге мындыг берге байдалга таварышса-даа, чонну хлеб-биле хандырары дээш коллектив каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап, арга-хемчеглерни ап турган. Заводтуң чанынга, даштыгаа одагланып, от салгаш, баштарга сугну изидип алгаш, ону цехче киир дажыглап, далганны ажындылап турган. Берге байдалдан ынчаар үнүп, бригадаларның ажылы чоорту шуудап келген. Олар хлеб быжырарын барык-ла үзүктелдирбейн, үш ээлчег-биле ажылдап турган. Бригада кежигүннериниң шудургу ажылының түңнелинде ээлчеглер хлеб быжырарының нормазын чедир күүсеткен.

Котельнаяның суугузун септеп, эдип турда-ла, бүдүн ай хире үе эрте берген. Кышкы соок үеде заводтуң коллективи одаттынмаан, соок черге ажылдап турганы ол.

Чадаананың хлеб заводунда 60 хире кижи ажылдап турар. Бо завод чонга хүн бүрүнүң чугула хереглелиниң продукциязын бүдүрүп турар районда улуг бүдүрүлге. Кышкы үеде ажылдаарынга заводту идегелдиг-биле белеткээн турар ужурлуг. Ынчалза-даа завод кышка белеткеттинмээн. Ында котельнаяның суугузу эрги, капитал септелге азы ону шуут-ла солууру негеттинип турарын заводтуң-даа, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң-даа удуртукчулары билир. Чадаананың хлеб заводу эргелелдиң мурнунга ол айтырыгны тургузуп-даа турган. Ынчалза-даа эргелелдиң удуртукчулары (начальниги С. Д. Кызыл-оол, кол инженери А. В. Мистров) ук айтырыгны чогуур үезинде шиитпирлевээн. Ооң уламындан бо чылдың январьда эрги суугу шуут үрелгенинден хлеб заводунуң коллективи берге байдалга таваржып, планныг онаалданың күүселдезин үскени ол. Бир эвес эрги суугуну септээриниң азы солуурунуң хемчеглерин өй-шаанда алган болза, завод хожудаашкынга таварышпас турган ийик.

Заводтуң бүдүрген продукциязын—хлебти Чадаана хоорайга болгаш чоок суурларже сөөртүр автотранспорт чедишпези бүдүрүлгениң ажылынга база шаптыктап турар. Чадаананың хлеб заводу хонукта 9 тонна хире хлебти быжырып турар. Ону садыгларже өй-шаанда чедирерингe хүн сайында-ла 4-5-тен эвээш эвес машина негеттинер. Январь, февраль айларда Чадаананың автотранспорт бүдүрүлгези заводту транспорт-биле багай хандырып келген. Чамдык хүннерде 1-2 машина безин берип турган. Ооң уламындан хүндүскү, кежээки ээлчеглерниң быжырган хлевин садыгларже сөөртүп четтикпээнинден белен продукцияны шыгжаар чер чок база хлеб кадып, үрелип каарындан дүнеки ээлчег хлеб быжырбайн, ажыл чок, аңаа олурар ужурга удаа-дараа таваржып турган. Мындыг таварылгалар заводта амгы үеге чедир болуп турар. Чижээ: майның 11-де АТБ-ден чүгле чаңгыс машинаны берген. Май 12-де 3 машина келген, ынчалза-даа оларның ийизи чүгле дүъшке чедир ажылдааш, дүъш соонда келбейн барган. Ол хүн заводка 9 тонна хлеб турган. Продукцияны үрелдирбези-биле 3 тонна хлебти Ак-Довуракче, Шагаан-Арыгже оон келген машиналарга чүдүрер ужурга завод таварышкан. Ооң соонда безин 3 тонна хлеб заводка артып калганындан дүнеки ээлчег хлеб быжырбайн барган. Майның 13-15 хүннеринде база-ла 3—3 машинаны АТБ берген. Машиналар чедишпейн турар дугайында айтырыг тургузарга, АТБ-ниң начальниги машиналар үрелген, септээр артык кезектер чок деп харыылаар.

Ук хожудаашкынны чайладырының аргалары заводта бар. Март, апрель айларның планныг онаалдаларын коллектив ажыр күүсеткен. Заводта ажылчыннар, технологтар, слесарьлар четчир. Бригадалар аразында социалистиг чарышты организастааны багай эвес. Чарышты түңнеп, бригада бүрүзүнүң көргүзүглерин самбырада азып турар. Цехтерде күш-ажылды организастааны эки. Бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, чылдагаан чок ажыл шагы үзер таварылгалар эвээжээн. Социалистиг чарыштың сөөлгү түңнелдери-биле хлеб быжырар цехтен Р. Ондарның, Т. Монгуштуң бригадалары, булочка кылыр цехтен М. Кара-Салдың бригадазы эки ажылдаан.

Амгы үеде заводтуң девискээринде чаа суугуну эккеп каан. Эрги суугунуң оруунга ону тургузарын удавас эгелээр деп турар. Кышка белеткелди чайгы үеде доозарын дирекция пландап турар.

Н. ООРЖАК.

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ДЫЛЫ

ТАШКЕНТ. Бистиң чуртувустуң хамааты бүрүзүн улуг орус дылга өөренип алыр аргалыг болдурар деп, ленинчи күзел боттанган. Ол сорулганы эң ажыктыг кылдыр шиитпирлээринге холбаштыр «Орус дыл—ССРЭ-ниң улустарының найыралының болгаш кады ажылдажылгазының дылы» деп Бүгү-эвилелдиң эртем-теоретиктиг конференциязы Ташкентиде ажыттынган.

Эш Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын чыылганнар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов ону номчаан.

Ооң соонда ол «Бистиң чаңгыс эвивистиң болгаш акы-дуңма ёзувустуң дылы» деп илеткел кылган. Орус дыл — улуг Ленинниң дылы, демократтыг болгаш революсчу эң байлак чаңчылдарлыг, эң бедик культуралыг өндүр улуг улустуң дылы-дыр деп, Ш. Р. Рашидов онзалап демдеглээн. Депшилгелиг төөгүлүг функцияларны ол кезээде күүседип келген—янзы-бүрү нацияларның болгаш биче улустарның ажылчы чоннарын билиглерниң, мурнакчы идеяларның, социалистиг культураның чырыткылыг кежикчолунга чедирген.

Улустарның, оларның дылдарының болгаш культураларының ёзулуг дең эргезин Улуг Октябрь бадыткаан. Бежен хире дылдар чүгле Совет эрге-чагырганың үезинде бирле дугаарында бижиктиг апарган, оларның словарь составы балан, бистиң чуртувустуң бүгү дылдарында янзы-бүрү литератураны парлап турар. Ол—ленинчи национал политиканың чаалап алыышкыны-дыр.

Орус дылды националдар аразынга харылзажылгаларның чепсээ кылдыр көдүргени чаа ниитилелдиң эргежок чугула боттуг чүүлү болу берген, чүге дээрге социализм чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының демниг ижи, дугуржуушкуннуг хөделиишкиннери-биле тургустунар. Сайзыраңгай социализмниң байдалында орус дылдың ролю улам өзүп орар. Ол чорук нацияларның чечектелиишкининиң болгаш чоокшулажыышкынының уламындан болуп турар: олар улам сырый кады ажылдажып, байытчып турар, ынчангаш бистиң улустарывыстың харылзажылгазының кол чепсээ, экономиканың, эртем-техниктиг болгаш ниитилел-политиктиг ажыл-чорудулгазының талаларынга солчуушкунунуң кол чепсээ орус дыл болуп турар.

Ооң чижектериниң бирээзи 1966 чылда Ташкентиге чер шимчээшкининиң уржуктарын чок кылганы боор болур. Узбекистанның найысылалынга бүгү акы-дуңма улустар дузалашкан, ынчангаш хоорайны катап туткан кижилерни сырый каттыштырарының дылы орус дыл апарган.

Орус дылды төрээн азы ийиги дылы кылдыр санап турар орус эвес националдыг кижилерниң саны бистиң чуртувуста чайгылыш чок көвүдеп турарын 1979 чылда чурттакчы чонуң Бүгү-эвилел чизезиниң баштайгы түңнелдери чугаалап турар.

Орус дылды өөренириниң болгаш башкылаарының сайзыраңгайжыдар талазы-биле сөөлгү чылдарда республикага алдынган хемчеглерниң дугайын Ш. Р. Рашидов чугаалаан.

«Орус дылды эвилелдешкен республикаларга өөренириниң болгаш башкылаарының улам ыңай экижидериниң аргалары» деп илеткелди конференцияга ССРЭ-ниң чырыдыышкын министри М. А. Прокофьев кылган.

Конференция уламчылап турар.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

ДЭЭШТИГ САЛДАРНЫ ЧЕДИРЕР

Администрацияның ажылынга контроль — ажыл-агыйжы чорудулгага партийжи удуртулганың чардынмас бир тудуш кезээ. Ооң сорулгазы — күрүне планнарының күүселдезинге, партийжи болгаш күрүнениң сагылга-чурумун сагыырынга контрольду боттандырары болур. Бо чугула ажыл-херекти шиитпирлээринге партия организацияларынга оларның комиссиялары дузалап, хүлээнген ажыл-херек дээш ажыл-агыйжы удуртукчуларның, өске-даа кадрларның харысаалгазын бедидип, олар коллективтиң кижизидикчилери болгаш организакчылары болурун чедип ап турар.

Бистиң АТБ-де партия организациязы администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар «Автотранспорттуң ажыглалынга контроль» деп комиссияны дамчыштыр бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынче ханылап, коллективтиң мурнунда сорулгаларны шиитпирлээринге коммунистерниң авангардчы ролюн бедидип турар. Ол комиссия 4 кижи составтыг. Оларны партияның отчёт-соңгулдалыг хуралындан соңгуп тургускан.

Коллективтиң мурнунда сорулгаларны шиитпирлээри хамыктың мурнунда кижилер-биле ажылды кайы хире бедик деңнелге тургусканындан, автомашиналарның канчаар ажылдап, чеже чүъкту сөөртүп, машиналарны кайы хире чөп ажыглап турарындан кол хамааржыр. Амгы үеде ростовчуларның эгелээшкини-биле калбарган «Хөжудан турарлар чокка ажылдаар» деп шимчээшкин бистиң ажылывыска чугула черни ээлээн. Маңаа администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияның ролю улуг. Чүък сөөртүлгезиниң болгаш сайгарылгазының, автомашиналарны шынарлыг септээриниң, чаа техниканы ажыглап нептерединиң талазы-биле планны хандырары ооң ажылынга чугула черни ээлеп турар.

Эрткен чылын бистиң коллектив КАМаз деп 32 автомашинаны алган, бо чылын олар база немежир. Бүгү-ле автомашиналарны канчаар ажыглап турарын, кымның буруузу-биле олар анаа турарын контрольдаары, чогуур хемчээн алыры администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле комиссияның чугула херээ.

Ол комиссия партбюронуң хуралынга бадылаан план ёзугаар ажылдап келген. Бо чылдың ийиги кварталының планында чагыг ёзугаар септелгеге ажылының шынарын хынаары, автомашиналарны орукка ажыглап турарын контрольдаары, автомашиналарның моторларының септелгезиниң шынарын болгаш үр үеде анаа турар чоруктуң чылдагаанын хынаары көрдүнген. Хыналдалар соонда участоктар начальниктериниң дыңнадыгларын партбюрога чугаалажып көөр. Автомашиналарны шын болгаш үр үеде ажыглаары септелгениң канчаар чорутканындан хамааржыр. Септелге шынарлыг болган тудум-на машинаның ажыглалы база шынарлыг болур. Ынчангаш комиссия бо айтырыгларны кичээнгейниң төвүнде тургускан. Хыналдаларга «Комсомолчу прожекторнуң» кежигүннерин база киириштирип турар.

Оон ыңай септелге албанында ажыл шагының ажыглалын коллективте улусчу контроль бөлүү бо кварталда хынаар. Комиссия улусчу контролёрлар-биле база бир демниг ажылдап, ол айтырыгларны шиитпирлээринге идепкейжиг киржир апаар. Ажыл шагын чөп ажыглаары автомашиналарның септелгезинге, автомашиналарны орукка ажыглаарынга салдарлыг болганда, бо талазы-биле байдалды тодарадыр. Септээн соонда чолаачы кандыг автомашинаны алганыл база ооң ажыглалы багай болза, ону кымдан негээрил, септелге албанында кижилерден бе азы чолаачыдан бе дээрзин бүгү талалыг сайгарып көөр. Хыналда соонда бүдүрүлге начальнигиниң отчёдун партия хуралынга дыңнаар.

Көрдүнген бүгү айтырыгларны комиссия хынаар болгаш бодунуң хуралынга сайгарып чугаалажыр. Хыналдалар түңнелдеринде илерээн четпестерни чайладыры-биле чогуур хемчеглерни алыр дээш бо дугайында материалдарны партбюрога, администрацияга дамчыдып берип турар.

Хүлээп алдынган шиитпирлерни парторганизация контрольга тургузар, беседалажыышкыннарны оон ыңай чорудуп, ажылында четпестер илерээн коммунистерни партбюронуң хуралынга дыңнап турар бис.

Чамдыкта комиссия хыналда чорудуп тура ол айтырыгны коллективтиң ниити хуралынга киирер деп түңнел үндүргүлээр. Чижээ, автомашиналарны орукка багай ажыглап турарының фактылары илерээн. Ооң чылдагааннары чамдык чолаачылар гостиницаларга баргаш арагалаар, ооң соонда рейсче үнүп, озал-ондак болдурар, автомашиналарны багай ажыглаар чоруктар илерээн. Ону барымдаалааш, автомашиналарның озал-ондакка таваржыр чоруун ниити хуралга чугаалажыр деп шиитпирлээн. «Шимээшкинниң айыыл чок чоруунуң байдалы болгаш ап чорудар хемчеглер, орукка контроль дугайында» айтырыгны бо айда партия хуралынга сайгарып чугаалажыр.

Комиссия бодунуң ажылының дугайын партбюрога, партия хуралдарынга отчеттап турар. Чижээ, бо чылдың март айда комиссия даргазы, колонна начальнигиниң отчёдун дыңнаан бис.

Комиссия автомашиналарны чөп ажыглаар талазы-биле администрацияның ажыл-чорудулгазын база контрольдап турар. Бисте автомашиналарның дүн-хүн дургузунда ажылының уламчылаашкынында четпестер бар. Чүък автомашиназы хонукта ортумаа-биле 9,9 шак ажылдап турар. Автомобильдер үе-шактың үштүң бир кезиинде чүък сөөртүлгезинге чорup, чүък чок куруг чорууру хөй болуп турар. Ынчангаш автомашиналарның чүък сөөртүлгезинде куруг чорууруң эвээжедир, ажыктыг ажылдаарының коэффициентизин көвүдедир сорулга мурнувуста салдынган.

Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссия ол бүгү айтырыгларже ханылап кирип, чогуур хемчеглерни ап турар. Бистиң чолаачыларывыс Ак-Довуракче чүък сөөртүрде хөй үени чарыгдап келген. Комиссия бо айтырыгны сайгарып көөрүн администрацияга саналдаан. Эргелел чери база маңаа киржип, хыналдаларны чорудуп, чогуур хемчеглерни алганындан амгы үеде байдал экижип турар.

Бүдүрүлгениң бүгү аргаларын ажыглап, комиссияларның ажылын идепкейжиткени бүдүрүлгениң ниити көргүзүглеринге биче эвес салдарны чедирген. Коллектив бо чылдың бирги кварталының планын тонна талазы-биле 109,3 хуу, тонна-километрге 100 хуу күүсеткен.

Бисте автомашиналарны орукка шын эвес ажыглаар чоруктарның чылдагааны чолаачыларның транспорт сагылга-чурумун сагывайн турарында дээрзи хыналдадан илерээн. Бо талазы-биле айтырыгны партбюрога тургускан. Тускай графикти барымдаалап орукче үнүп турарын инженер-техниктиг ажылдакчыларга сүмелээн. Бо чорук чамдык эки түңнелдерни берген.

Комиссияның ажылында чедир кылдынмайн турар чүүлдер база бар. Хамыктың мурнунда контрольдуң массалыг чоруу чедип алдынмайн турар. Партийжи активке четче даянмайн, чамдык чугула айтырыгларны ам-даа чогуур деңнелге шиитпирлеп шыдавайн турар. Хыналдалар чорудуп, айтырыгларны сайгаргаш, ону эчизинге чедирбейн, өске ажылдарже чардыгар чоруктар бар. Бо четпестерни чайладыр, автомашиналар график ёзугаар ажылче үнүп, чолаачы бүрүзү тодаргай даалганы ап, коллективтиң мурнунда сорулгаларны эки билген турарын чедип алыр ужурлуг бис. Ылаңгыя автомашиналар ажыглалының килдизи комиссия-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын чедип алыр.

А. МАЖАРОВА,
Кызылдың № 3 АТБ-ниңде парторганизация секретары.

Чер ажылының бедик культуразы дээш

ДҮЖҮТ ЧҮГЕ ЫЛГАЛДЫГЫЛ?

Сөөлгү үеде бистиң республикага хөрзүнүң үнүш-дүжүткүр чоруун бедидеринге болгаш, ылаңгыя ону хат эрозиязындан камгалаарын экижидеринге кошкаш дивес кичээнгейни салып турар апарган. Республиканың зоналарының база ажыл-агыйларының аайы-биле хөрзүннү хат алырындан камгалаарының чамдык чогумчалыг дуржулгазы мөөңнеттинген. Маңаа холбаштыр Тываның Кедээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының кылып чорутkan практиктиг ажылдарын чижекке ап көрээлиңер.

Сөөлгү 22 чылдың дургузунда республиканың совхозтарынга тарааның гектардан ортумак дүжүдү 8,3 центнер хире болган болза, ол көргүзүг Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга барык-ла 10 центнер болган, азы ийи центнер хөй. Ынчаарга станцияның тарылга шөлдери кожазында турар «Тиилелге», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарнындан кандыг-даа ылгал чок. Ындыг болганда, дүжүттүң ылгалдыын өске чүүлден дилээр апаар-дыр.

Дуржулга станциязы кедээ ажыл-агый талазы-биле эртем шинчилелдерин чорудуп, дуржулга кылып турар эртем албан чери чүве толээде, чер ажылын эртемниң чедиишкиннеринге база мурнакчы дуржулгага үндезилеп чорудуп турары маңаа шиитпирлиг рольду ойнааны чугаажок.

Дуржулга станциязында чер ажылын чорудуп турарынга тодаргайы-биле доктаап көрээлиңер. Станцияның тарып өстүрүп турар бүгү-ле культураларының дүжүдү кожазында ажыл-агыйларнындан дыка бедик болуп турарын үстүнде айыткан болгай. Мында кол-ла чүве чер ажылын чорудуп турарының культуразының ылгалдыында-дыр. Бүгү чүве, ылаңгыя часкы хову ажылдарының шынарындан хамааржыр. Дүжүттү чедир албас чорук хөрзүннү багай болбаазыратканы-биле, урезинни кыдыра хөмдүргени-биле болгаш чаштырар үеде сеялкаларны дүрген чорудуп турганы-биле холбаалыг. Чижээ, «Тиилелге» совхозтуң чамдык трактористери хөйнү кылырын бодааш, ылаңгыя СЗП-3.6 сеялканы кожуп алгаш, аажок дүрген халдып турар болгулаар-дыр. Ооң түңнелинде чүү болурул? Урезиннер деңдески эвес хөмдүнер: чамдыызы ханы болур, а өскелери хөрзүннүң кырынга кыдыра, кургаг довуракка чыдар. Ынчангаш шокарлай үнер. Ынчаар чаштырган оюк-деликтиг тарааны бок үнүштер дораан-на дуй алы бээр. Оон аңгыда, шөлдерниң ужу-кыдыында урезин чедир чаштынмаан «улдуңнар», чиңге дилиндектер карара бергилээн чыткылаар. Бистиң Дуржулга станциязының бригадаларынга ындыг чоруктарны шуут болдурбайн турар. Агрономнардаа, механизаторлар боттарыдаа хову ажылдарының шынарынче онза кичээнгей салыры дүрүм апарган.

База бир кол чүве чаштырылга мурнунда хөрзүннү болбаазырадырынга улуг кичээнгейни салыры. Хөрзүнге ол-шык хөй болур, бок үнүштерден чайлаар, часкы сооктардан өзүмнерни камгалаар кылдыр чаштырылганың хуусааларын шак ынчаар шилип алыр херек. Кызыл-тастың «Саратов-29» сортун чажарының эң-не таарымчалыг хуусаазы майның ийиги он хонуунуң эгези (май 20-ден 25-ке чедир). «Мильтурум-553» сортка—майның баштайгы он хонуу, «Скала» сортка—майның ийиги он хонуу, сулага—майның сөөлгү он хонуунуң эгези болур.

Тарылга мурнунда шаараш диштерлиг катоктар-биле шөлдерни дескилей таптадыры, ооң соонда өзүмнер үнүп келгенде илиртээшкинни чорудары бисте ыяап-ла албан кылыр ужурлуг хемчег.

Бисте үрезиннер дээди чергениң райончуткан сорттары. Станция бодунуң үрезини-биле бүрүн хандыртынып ап турар.

Оон аңгыда шөлдерниң дүжүттүүн бедидериниң эң чугула негелделериниң бирээзи болза, чемишчидилгелерни чогуур үезинде мергежилдиг төгери болур. Бодувустуң дуржулгавыска база станцияның агрохимиктериниң сүмезинге үндезилээш, чемишчидилгелерни төгериниң хемчээлдерин база хуусааларын доктааткан, кайы шөлдерге болгаш кандыг культураларга минералдыг чемишчидилгелерни, а кандыызынга өдекти төгери ажыктыын тодараткан. Агрохимия лабораториязының медээлеринден алырга, хову черлерге фосфорлуг болгаш азот-фосфорлуг чемишчидилгелер, а ыяштыг черлерге —азоттуг чемишчидилгелер дээштиг болуп турар. Ону барымдаалааш, ыяш-хову холушкак черлерде бригадаларның шөлдеринге азоттуг чемишчидилгелерни гектарга 60—65 кг дээштиг бүдүмел оңаажыр кылдыр төп турар бис. Ол чорук гектардан кызыл-тас дүжүдүн 3—4 центнерге бедидериниң аргазын берип турар.

Сөөлгү он ийи чылдар дургузунда Дуржулга станциязынга тарааларының ортумак дүжүдү гектардан 9,6—9,8 центнер болуп келген. Чүгле эрткен чылын тараа дүжүдү эң куду болган. Ынчалзажок ол көргүзүг безин Таңды районга тарааның гектардан ортумак дүжүдүнден 2 катап, а республиканың ниити көргүзүүнден 4 катап ажып турар. Мында кандыг-даа чажыт чүве чок. Ол дээрге, эрозия таваржып турар черлерниң үнүш-дүжүткүрүн бедидери-биле Дуржулга станциязының эртемге үндезилеп чорутkan күженииишкиниң ажылының түңнели-дир.

Эрозияга удур ап чорутkan, эртемге үндезилеттинген хемчеглер, хамыктың мурнунда хөрзүннү хат алырындан камгалааны, хөрзүннү адаандан болбаазырадыр техниканы база чемишчидилгелерни ажыглааны дүжүттүң бедидиринге улуг салдарлыг болган. Ол ышкаш станцияның техника-биле эки хандыртынганы чоруу база-ла чер ажылының культуразын бедидеринге улуг рольду ойнап турар. Чижээ, Дуржулга станциязының комплекстиг хову бригадазында 89 трактор, ооң иштинде 14 К-700 болгаш К-701, тарааның 59 комбайны, 70 ажыг чүък машиназы, өске-даа хөй техника бар. Техника-биле ынчаар хандыртынган чорук эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш, хөй продукцияны алырының аргазын берип турар.

Онгу беш чылдың дөрткү чылында Дуржулга станциязының чер ажылдыгларының мурнунда улуг сорулга салдынган. Гектар черден элита тарааларның 15 центнер, картофельдиң 140 центнер, ногааларның 150 центнер, дазылчемиштерниң 200 центнер, сидос культураларының 150 центнер дүжүдүн алыр ужурлуг. Бо чазын кызыл-тасты 5269 гектарга, арбайны—1383 гектарга, суланы — 1648 гектарга чаштырар. Станцияның чер ажылдыгаары ам часкы хову ажылдарын хайныышкынныг чорудуп турар, тарааларны чаштырары адакталыр четкен.

Хөрзүнүн хат ап турар шөлдерин ширин андара кагдырбайн, адаандан үлдүредип болбаазырадыр техниканы ажыглаарынче бүрүн-биле шилчээн. Ындыг черлерге холуштур кылган агрегаттар ажылдаар: ПКЭ-3,8 культиваторларны СЗС-2,1 сеялкалар-биле кожуп алгаш сөөртүр. Борбаандылаан болгаш анаа фосфорлуг чемишчидилгелерни ол сеялкалардан үрезин-биле кады одуруглай хөмдүрер. Ол чорук хөрзүннүң хат алырын болдурбас болгаш тарааның чаагай дүжүдүн алырын хандырар.

В. НАЗЫН-ООЛ.

Тере-Хөл бистиң республикада каас-чараш бойдус чурумалдыг черлерниң бирээзи. Ооң калбак-делгем девискээринде Кызыл районда «Тере-Хөл» совхозтуң ивижилери, сарлыкчылары, кадарчылары, хойжулары ниитиниң малын кадарып, төрээн совхозунга хөй малды өстүрүп берип турар.

Иви мал — совхозтуң экономиказының база бир кол адыры. Онгу беш чылдың дөртку чылында совхозтуң ивижилери төрүүр чүс мындан 97 иви анайын онча-менди камгалап алыр деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ажыл-агыйның ивижилери эрткен кыштаглаашкынны багай эвес эрттиргеннер. Совхозтуң хоочун ивижилериниң бирээзи Сарыг-оол Сергеевич Буярай төрүүр 90 мындызындан 90 иви анайын онча-менди доруктуруп алган. Ол ам Хөчүс-Бажы деп черде малын кадарып турар.

ЧУРУКТА: ивижи С. Буярай.

МАКТАЛДЫГ

Саглы участок эмнелгезинге санитаркалап турган үезинде Сюрюнчап Манчыновна Кара-Сал анаа чыткан улуг, биче аарыг кижилерге эвилең-ээлдек болуп, эмнелгениң иштин арыг-силиг тургузуп келген.

Оон ындыг арыг-силиг, ажылгыр чоруун көргеш, кедээ Совет пекарняга ажылдаарын анаа сүмелээн. Сюрюнчап Манчыновна ону чөптүү-биле хүлээп алгаш, пекарняга ажылдап кирипкен. Ол үеде пекарняга ажылдаары берге турган: ажыдар хөй далганны хол-биле былгаар, чоогунда кудук чок турганындан хемден суглаар. Ынчалза-даа С. Кара-Сал бодунуң дузалакчызы-биле кады чонну хлеб-биле үзүктел чок хандырып келгеннер.

Хлеб быжырар далганны электри күжү-биле былгадыр апарганы-биле сөөлгү чылдарда ол ажыл элээн чиигээн. Ынчалза-даа совхозтуң электри станциязын үргүлчү ажылдатпас болганда, хол-биле былгаар таварылгалар ам-даа эвээш эвес бооп турар. Райпо баштаар чери боже кичээнгейни улгаттырып, мотордан тургузуп бээр болза, хлеб-биле чонну четче хандырар арга доктаамал тургустунар ийик.

С. М. Кара-Сал мында ажылдаа-ла ам 6 чыл четкен. Бо чылдың бирги кварталында планын ажыр күүсеткеш, райпода эң мурнакчы хлеб быжырыкчызы болуп, өртектиг шаңналды болгаш шилчиир кызыл тукту ол алган.

К. КАРА-САЛ.

Кичээнгейге алыңар: солун дуржулга

СҮТ ФЕРМАЛАРЫНЫҢ ЦЕХТЕРИ

Инекти ажаарының болгаш сүттү бүдүрериниң шуудулга-цех системазы Львов областың сүт бүдүрер улуг комплекстеринге кончуг ажыктыг болган.

Каменск-Бугск районнуң «Украина» колхозунуң малчыннары ол чаа чүүлдү хамыкты мурнай шиңгээдип алган. Ол дёпшилгелиг системаның үндезини комплекстиң иштики специализациязы болуп турар. Ындыг специализация үлетпүр технологиязын инектерниң физиологтуг байдалының база продуктулуунуң онзагай чүүлдеринге таарыштыр кылырының аргазын берип турар. Саар инектерни дөрт бөлүкке үскен, ол бөлүктер комплекстиг цехтерде турар.

Инектер төрүүрүнүң 60 хонук мурнунда бирги цехке баар. Оларны аңаа баглавас, долу үнелиг рацион-биле чемгерер.

Төрүлге цегинге барганда, инектерни турар черинге баглап каар, а бызаалары—профилакторийниң тус-тус үзүктээштеринге турар. Өрээлдер аажок арыг-силиг, агаарын таарыштырып алыр.

Кол цех—инекти саар болгаш өстүрер чер ол. Бедик продуктулуг чоруктуң болгаш малдың баш санын өстүрериниң үндезини чогум-на маңаа салдынар. Ында ажылдап турар операторлар инектер сүдүн дүрген көвүдедир аргалыг харысаалгалыг хуусааларны анаа эрттирбезинче чүткүп, саалданы эң-не бедик деңнелге чорудуп турар.

Технологтуг эргилде сүт бүдүрер цехке доостур. Инектер аңаа 200-тен 230 хонук чедир турар. Ол үениң дургузунда олардан болдунар-ла хөй хемчээлдиг продукцияны алыр. Бир дөмей физиологтуг байдалдыг бөлүк инектерни ажаалдаңың база чемгерилгениң чогуур чуруму-биле хандырарының, а ол ышкаш эргежок чугула зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг хемчеглерни алырының аргазын комплекстиң цех конвейери специалистерге, ында ажылдап турар кижилерге берип турарын практика көргүскен.

Экономиктиг көргүзүглери-даа дыка экижээн. Ам безин инек бүрүзүнден 1331 килограмм сүттү саггаш, комплекстиң саанчылары обласка инектиң эң-не бедик продуктулуун чедип алган. А эрткен чылын бир инектен саап алыр сүт дөрт муң килограммдан ашкан. Ажыл-агыйның күрүнеге продукция садарының планын чедиишкинниг күүседип турар. Ында чаңгыс оператор 50—100 инекти ажаап турар.

Областың колхозтарының болгаш совхозтарының сүт комплекстериниң база чаарты кылган фермаларының барык-ла кезик хиреенинде «Украина» колхозтуң үлегери-биле шуудулга-цех системазын ажыглап турар. Фермаларның организастыг тургузуун база малчыннарның күш-ажылын чайлап таарыштырарын, оларның профессионал белеткелин кедээ ажыл-агыйның область эргелелиниң чанында тургускан бот-орулга-чарылгалыг төлевилел-технология бөлүү боттандырып турар.

Бүдүрүлге күчүлерин чөптүг ажыглаанының, ажаап турар кижилерниң күш-ажылын хувааганының, быжыг чем баазазының ачызы-биле областың ажыл-агыйларынга үш чыл дургузунда бир инектен ортумак саалда 2526-дан 2999 килограмм чедир бедээн, бирги сорттуң продукциязының үлүг-хуузу 61-ден 91 хуу чедир көдүрүлген. Продукцияның бот-үнези он хуу чиигээн.

Львов малчыннарының ажылының дуржулгазын СЭКП ТК-зы чүүлдүг деп көрген. Бо чылын олар сүт белеткээрин эрткен чылдың деңнелинден алды хуу ажыр көвүдедир деп турар.

В. КРИЦЯК,
СЭТА-ның корр.

Львов.

МАГИСТРАЛЬДА — ГЕОЛОГТАР

Байкал-Амур магистралының Чөөн участогунуң минералогтуг картазын Ыраккы Чөөн чүктүң Геология эргелелиниң ажылдакчылары тургускан. Ону космиктиг болгаш аэрофото тырттырыышкыннарга үндезилеп кылган. Магистраль чанының девискээрлеринде казымал байлактыг черлер ол картада айыттынгылаан болгаш оларның экономиктиг үнелели бердингилээн.

Магистральды тудуг материалдары-биле болгаш арыг суг-биле хандырарының айтырыгларынче геологтар онза кичээнгейни салып турар. Чижээ, Амгунь хемниң унуунда чугай дажының курлавылары тывылган. Казымал байлак шинчилекчилеринде часкы-чайгы сезон эгелээн. Магистраль девискээринге шинчилел ажылдары чорударынга үжен бөлүк киржир.

Э. ГОЛОДНИЦКИЙ.

БАМ-ның Чөөн участогу.

ПРИМОРЬЕДЕ — АБРИКОСТАР

Приморьениң совхозтары агаар-бойдустуң байдалдары кандыг-даа таарымча чок турар болза, каттарның, грушаларның, яблоктарның болгаш абрикостарның магадылалдыг дүжүттерин өстүрүп ап турар апарганнар. «Суворовский» болгаш «Солнечный» совхозтарда суггарылга-кургадылга системалары ажыглалда кирген.

Мелиораторлар совхозтарның чаны-биле агып чыдар хемнерниң унун моондактааш, суг хөөлбектери кылып, насос станцияларын тудуп тургускулааннар. Каан үелерде садтарны суг чаштырар машиналар-биле суггарып турар, а муссон чайыктарының үезинде хөөлбектелген артык суглар хаалчак дренаж дамчыштыр сарыгып бады баар.

Шак ындыг ирригация системаларын амгы үеде Приморье крайның кат-чимис өстүрер үш ажыл-агыйларында тудуп турар. Беш чылдың төнчүүнде «Чимис үлетпүр» трестиң бүгү ажыл-агыйларын мелиорастап доозары көрдүнген.

П. ПАЛАТОВ.

Партизанск,
Приморье край.

ДАЛАЙ КУНДУСТАРЫНЧЕ

Камчатканың эриктеринде каланнарны (далай кундустарын) эртемденнер харагалзаашкынга алганнар. Ол ховаар өлүк. Балык ажыл-агыйының болгаш океанографияның Оожум океанда эртем-шинчилел институдунуң бөлүк ажылдакчылары Камчатканың мурнуу ужунче экспедициялап чорупканнар. Олар каланнарның турумчуп турар черлерин, баш санын тодарадыр болгаш амыдырал байдалын өөренип көөрлер.

Кижилерниң олча-ажык харааш, кам-хайыра чокка, араатанзыг ёзу-биле өлүрүп, тотчеглеп келгениниң уламындан бо чүс чылдың эгезинде ол үнелиг аңчыгаштарның когу үстүр чыгаан турган. Каланнарны өлүрерин хөй чылдар дургузунда хоорааның болгаш оларны камгалалга алганының түңнелинде оларның когу үзүлбээн. Совет Ыраккы Чөөн чүктүң сугларында далай кундустарының саны барык-ла чээрби катап көвүдээн.

М. ЖИЛИН.

Камчатка-Петропавловск,

Камчатка область.

Ыраккы Чөөн чүкте

РОДОДЕНДРОННАР СКВЕРЛЕРДЕ

ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының Ыраккы Чөөн чүк төвүнүң тайга станциязының ажылдакчылары Уссури тайгазының рододендроннарын хоорайларже киирер бодап турарлар. Ол чараш чечектерлиг чадаң үнүштерниң он янзы хевирлерин олар тайгадан чыып алганнар.

Агаар-бойдустуң чаа байдалдарынга ол чадаң үнүштерни өстүрүп, көвүдедириниң аргаларын шенелде участоктарында ажылдап кылып турар.

Станцияның тускай эртемниглери Ыраккы Чөөн чүктүң үлетпүраг төптериниң парктарынга таарыжып үнүп болур 300 хире янзы-бүрү үнүштерни Уссури тайгазындан илередип тыпканнар. Тоорук үнүжү, кара каттыг хандыкара, барбарис, ыт-кады дээш оон-даа ыңай. Хоорайларга болгаш суурларга тарып олуртуру-биле станциядан бир миллион хире чимистелир болгаш чечектелир үнүштерниң өзүмнерин чорудуп берген.

А. ГУЛЯНСКИЙ.

Уссурийск.

МАТРЕНА ЖУРАВЛЕВАНЫҢ КОЖАМЫКТАРЫ

Приморьениң Большая Камень суурда пенсионер Матрёна Журавлева улустуң аас чогаал ырларының ниити ырын тургускан. Ол боду Ыраккы Чөөн чүкке төрүттүнген бурунгу ырларны шагдан бээрле чыып, боду күүседип келген. Хөгжүм коллекциязының эгезин ооң ада-иези эгелеп каан, олар Приморьеге эрткен чүс чылда көжүп чедип келгеннер. Сөөлзүредир М. Журавлева күүседир репертуарынга бодунуң чогааткан ырларын, кожамыктарын база киирип турар апарган.

Улустуң аас чогаалының 70 харлыг бо чыыкчызының күүселделерин дыңнаары-биле кижилер клубтарже, кызыл-булуңнарже күзелдиг-биле барып турарлар.

Ажылчы чоннарның боттывыңгыр уран чогаадылгазының бирги Бүгү-эвилел фестивалынга киришкени дээш лауреаттың дипломун ол алган. Приморьеде бежен дугаар фольклор коллективи ооң киржилгези-биле тургустунган.

Н. МОКЕЕВА,
СЭТА-ның корр.

Большая Камень,

Приморье край.

Москвада Красная Пресняның эрик кыдыының № 16 Мостудуг трестиң тудугжулары Делегей садыының болгаш эртем-техниктиг харылзааларның төвүн тудуп турарлар. 170 дөрбелчин метр шөлге административтиг бажыңны, аалчыларның ийи бажыңын, 20000 кижи олурар конгресс-төптү, ажыл-ишчи чугаалажыышкыннар чорудар салоннарны, техниктиг библиотеканы, кино-концерт залын болгаш өске-даа тудугларны тудар.

ЧУРУКТА: Красная Пресняның эрик кыдыында делегей садыының төвүнүң бажыңнарының комплекстери.

В. ЕГОРОВТУҢ болгаш А. СТУЖИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Депутаттың булуңу

КҮҮСЕТТИНГЕН

Өвүрнүң Кызыл-Тей суур район төвүнден 90 км хире ыракта турар болганда, аргыжар орук болгаш харылзажыр телефон чугула негеттинер дээрзи чугаажок. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидадынга райкүүском даргазы Александр Бүрбүжепович Семис-оолду депшидип тура, чурттакчы чон орук, телефон харылзаазын тургузар дугайында чагыгларын киирген. Ам ол чагыглар күүсеттинип турар.

Моон мурнунда Хандагайты аразынга чүгле рация-биле харылзажыр турда берге-ле турган болгай. А ам дээрге суурда чаа чагыларны тургускаш, телефон харылзаазын кылган. Чон өске черлерде чурттап, өөренип турар төрелдери, эш-өөрү, уруглары-биле телефон дамчыштыр чугаалажып турар болу бергени өөрүнчүг. Телефон харылзаазын тургусканы ажыл-албанга-даа улуг чиңгелдени бергени билдингир болгай. Ол ышкаш моон мурнунда суурже кирер оруктар багай турганы-биле машиналар чүгле моол кызыгаарын тавартыр эртип турган. Ам дээрге суурже чазаглыг чаа оруктуң тудуу дооступ четкен. Удавас аъш-чем, үлетпүр барааннарын, мал чемин бо оруктап дүн-хүн дивес сөөртүр арга тургустунар.

База бир чаа чүүл—улуг күштүг, чаа электри станциязын суурга кылыр дээш хайнышкынныг ажылдарның шеф күжү-биле чоруттунуп турары. Саглы суурга Ильичиниң лампочкалары дески чырыыр үе база-ла ыр эвес арткан. Чон ону четтикпейн манап турар.

Бо бүгү ажыл-херекти билдилиг удуртуп турары дээш, Саглы суурнуң чону боттарының депутадынга өөрүшкүзүн илергейлеп турар.

К. КАРА-САЛ.

ЭКИ БЕЛЕТКЕЛ— МАГАДЫЛАЛ

Барыын-Хемчик районунуң Ак-Довурак хоорай, Кызыл-Мажалык суур болгаш көдээ Советтери боттарының сессияларын хоойлуларга дүүштүр чогуур хуусааларында чыылдырып турар. Советтиң дээди органы болур сессияга чугаалажыр айтырыгларны дараазында чылы эгелевейн турда-ла чогуур Советтерниң күүскомнары боттарының эрге-хүлээлгелеринге болгаш өске-даа совет хоойлуларга дүүштүр база Советтиң депутаттарының, доктаамал комиссияларының санал-оналдарынга үндезилеп тургаш, чыл планынга тодарадып киирип база ук чыл планын күүскомнарның хуралдарынга бадылап алыр. Ынчангаш сессияларга чугаалажыр айтырыглар ээлиг перспективтиг характерлиг болуп турар.

Эрткен чылдың март айда Аксы-Барлык көдээ Советтиң сессиязынга көдээ Советтиң девискээринге ниитиниң корум-чурумун улам быжыглаар талазы-биле ап чорудар хемчеглер дугайында чугаалажып көргеш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алгаш, хемчеглерни бадылаан. Ук сессияның шиитпирин амыдыралга боттандырар талазы-биле көдээ Советтиң күүсекчи комитеди организастыг хемчеглерни ап чоруткан. Ооң түңнелинде 1978 чылдың бирги кварталында көдээ Советтиң девискээринге кем-херек үүлгедиишкиннери болуп турган болза, бо чылдың бирги кварталында кем-херек үүлгедир чоруктар болбаан.

Чамдык Советтерниң сессияларынга айтырыгларны шын шилип ап, ооң белеткелин ыяк кылгаш, активтерни, доктаамал комиссияларны киириштирип, боттандырар хемчеглерни баш бурунгаар ажылдап кылганының түңнелинде ук сессияларның шиитпирлери, ажылдап кылган хемчеглери дээштиг болуп турар. Чижээ, 1978 чылдың июль айда Шекпээр көдээ Советтиң сессиязынга «Советтиң девискээринде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң байдалы болгаш моон соңгаар ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Сессияга совхоз директору Ш. Ооржак илеткел кылгаш, совхоз бүдүрүлгезиниң байдалын тодаргай анализтеп, дараазында кылып чорудар сорулгаларже депутаттарның кичээнгейин угландырган. Ол-ла сессияга Советтиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы эдеринчи илеткел кылган. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле шиитпир болгаш ажылдап кылдынган хемчеглер хүлээп алдынган. Сессияның шиитпирин амыдыралга боттандырганындан «Шекпээр» совхоз 1978 чылда мал продуктуларын күрүнеге садарының планныг онаалгаларын, мал чеми белеткээриниң планнарын күүседкен. 1978—1979 чылдарның кыжынында совхоз ниитизи-биле төрүүр 100 баш хойга онааштыр 91 хураганнарны камгалап алган.

Ак-Довурак хоорай Соведи бодунуң сессиязынга хоорайның чаагайжыдар талазы-биле айтырыгларны чугаалажып, хоорайда албан организация, үлетпүр бүдүрүлгелер черлерин бо ажылдарже мобилизастап турар. Бо талазы-биле ээзи ажылдарны чоруткан, хоорайда чаагайжыдылга айтырыы багай эвес шиитпирлеттинип турар. Ол Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы Э. Ооржак) сессияларга илеткелдерни кылып, бодунуң санал-оналын киирип турар. Оон аңгыда ол комиссия бодунуң хуралдарынга чамдык организациялар удуртукчуларының илеткелдерин дыңнап, чаагайжыдылга талазы-биле чүнү кылза экии дээрзиниң дугайында сүмелерни бербишаан, күүселдезин кичээнгейге ап, хынап турар.

ССРЭ-де улус депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында хоойлуга болгаш Тыва АССР-ниң район Совединиң дугайында Хоойлузунуң 82 чүүлүнге үндезилээш, районнуң көдээ, хоорай, суур Советтери боттарының сессияларынга депутаттың негелде салыр эргезин ажыглаарын практикалап, хамаарышкан организацияларның удуртукчуларындан депутаттың салган негелдезин күүседирер талазы-биле айтырыгларны тургузуп турар. Шекпээр көдээ Советтиң депутады Стал-оол Деспилдей 1978 чылдың эгезинде бир сессияга Шекпээр суурга, ылаңгыя малчыннарның уругларынга дүн-хүн чок ажылдаар уруглар садиги тударының айтырыын канчаар шиитпирлеп турар дугайында харыы бээрин негээн. Аңаа үндезилээш, ук айтырыгны совхозтуң дирекциязы өөренип көрүп, үстүнде турар удуртур черлер-биле дугурушкан. Бо чылдың май айда Шекпээр суурга 90 олуттуг уруглар садиги ажыглалда кирген. Ол ышкаш Эрги-Барлык көдээ Советтиң депутаттары чайгы үеде Час-Адырже оруктарның үүрмек септелгезин кылырын, Час-Адырга чайгы үеде малчыннарга аъш-чем бараанларын чедирип садыглаарының негелделерин тургускулаан. Ол негелделер күүсеттинип келген.

Үстүнде демдеглээн чижектерден алгаш көөрге, районда чер-чер Советтери сессияларга баш удур белеткенип, ажыл-агыйның, культура тургузуушкунунуң, социал-экономиканың эргежок чугула айтырыгларын боттарының девискээринде шиитпирлеп, оларның күүселдезинге чонунуң, депутаттарның киржилгезин хаара тудуп турар-дыр. Советтиң дээди органы болур сессияга чугаалажыр айтырыгларны шын шилип ап, белеткелди эки чорударга, депутаттарны, активтерни киириштирерге Советтиң девискээринге ажыл-агыйның, культура тургузуушкунунуң айтырыгларынга экижиишкиннер чедип алдынар дээрзи билдингир.

Чамдык Советтерниң талазындан сессияларны эрттирип, белеткеп турар талазы-биле эки талалар бар-даа болза, өскелерниң талазында ам-даа дыка хөй четпестер бар дээрзин айтыр херек. Ылаңгыя Ак, Барлык көдээ Советтер, оларның күүсекчи комитеттери сессиялар эрттирер талазы-биле белеткелди кошкак чорудуп турар, депутаттарның идепкейи база чавыс. Чугаалажып турар айтырыглар талазы-биле ханы анализ кылбайн турар. Хүлээп ап турар шиитпирлерде эрецгей чүүлдер хөй: күүседир хуусаазы, күүселде дээш харыысалгалыг кижилер айыттынмаан болур. Ынчангаш кымдан чүнү-даа негевейн турар хемчеглер, шиитпирлер хүлээп алдына бээр чоруктар ам-даа бар.

Сорулга чүл дээрге, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Конституцияларынга дүүштүр база көдээ, хоорай, суур Советтериниң дугайында Хоойлуларга үндезилээш, Советтиң дээди органы сессияга чугаалашкан айтырыгны, ооң шиитпирин, ажылдап кылган хемчеглерин амыдыралга бүрүн боттандырарын чедип алыры Советтерниң кичээнгейиниң төвүнге турары, оларның күүскомнарының шиитпир бүрүзү чогуур үре-түңнелдиг болзун дээш организастыг ажылды болгаш күүселдениң хыналдазын доктаамал чорудары болуп турар.

М. ХЕРТЕК,
Барыын-Хемчик райкүүском секретары.

ИДЕГЭЭНДЕ БҮЗҮРЕДИР АПААР

Татьяна Монгуш —«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи. Татьяна 1972 чылда 8 класс дооскаш, саанчылай берген. Баштайгы үелерде бергезинмээр болган. Ынчалза-даа, күзел күштүг болгаш, аныяк кыс бергелерге торулбаан. Дуржулгалыг саанчылар аңаа байлак арга-дуржулгазын дамчыдып берип, ажылга өөреткен. Удавааңда ажылга чаңчыгып, мергежип, алган хүлээлгезин ажыр күүседип, хөй сүттү саап, мурнакчыларга деннежип турар болу берген. Татьяна бо чылдың бирги кварталында бодунга быжыглаан 18 инектеринден 5900 кг сүт саап алыр хүлээлгезин 6200 кг кылдыр ажыр күүсеткен.

Татьяна Уйнук-ооловнаага чаңгыс чер-чурттуглары улуг идегелди көргүзүп, ону Чөөн-Хемчик район Совединиң депутадынга соңгааннар. Ол ийи удаа улаштыр район Совединиң депутадынга соңгудуп турар. Чон ол хире идегээн болганда, ону ажыл-херээ-биле бүзүредип, кызып ажылдаар апаар. Ынчангаш Татьяна Уйнук-ооловна соңгукчулары-биле ужуражып, оларга отчёдун берип, чагыгларны күүседир талазы-биле кызымак ажылдап келген. Ылаңгыя Сүт-Хөл — Алдан-Маадыр аразының оруун экижидип кылыр дугайында чагыг ёзугаар ам ол орукту кылып турар. Удавас дооступ, Алдан-Маадыр суурга чедир кылдына бээр. Оон ыңай Ак-Даш фермазын механизастаар дугайында чагыгны база соңгукчулар киирген турган. Ол база күүсеттинген. Шупту саар 118 инекти 10 саавчыда быжыглаан. Ам инектерни электрилиг саалда-биле саап турар апарган.

Татьяна Монгушка 1978 чыл онза уттундурбас. Ону Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнге хүлээп алган. Ол депутат ажылындан аңгыда өске-даа хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип, агитатор партийжи даалгазын эки күүседип турар. Малчын кудумчузунда Монгуштуң чурттап олурар бажыңы № 5 «Кажык» агитквартираның (даргазы саанчы С. Донгак) төвү. Мында тускай булуңну шевергин, чараш дерээн. «Уруглар чылы», «Совет херээженнер», «Алдын хоойлу» деп стендилерни аскан. Агитквартирага хамаарышкан школачыларның өөредилгезиниң демдеглели, нийти чурттакчыларның даңзызы база мында бар. Бо агитквартираның чурттакчылары СЭКП ТК-ның июль, ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының материалдарын өөренип, эш Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номун номчуп, чугаалашкан. Ол кудумчуга бо уруглар чылында аллея кылырын шиитпирлээннер.

Сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери ам ногаа тарып, картофель олуртурунга белеткенип турар. Чайгы ферма Хөндергей бажынче чайлаглай бээрге ажаап, суггарары арай бергедей бээр, ынчалза-даа кандыг-бир арганы тывар апаар дээрзин депутат Т. Монгуш чугаалап олурду. Оон ыңай олар дагаа, тоолай өстүрерин база планнап турарын ол чугаалай-дыр.

— Ферма бо чылдың бирги кварталында 500 центнер сүт саар, күрүнеге 500 центнерни дужаар турган. 682 центнерни саап, 521 центнерни дужааган—деп. ферма эргелекчизи Артур Сат чугаалады.

Ак-Даш фермазының ажыл-ишчилери хүлээнгенин күүседир, ажыл-ишке кызымак улус. Алган хүлээлгезин доктаамал ажыр күүседип турар саанчылар бар. Көпеек Ондар бирги кварталда 5900 кг сүт саар турган, 8300 кг-ны, бир инектен 463 кг-ны саггаш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Шортак Ооржак 5200 кг сүт саар хүлээлгелиг турган, 8100 кг-ны саггаш, бир инектен 453 килограммны саап алган. Оон ыңай Анзал Монгуш болгаш өске-даа саанчылар эки көргүзүглерни чедип алган.

Чедиишкин чүгле ийи-чаңгыс мурнакчы кижилерден эвес, коллективтиң бүгү кежигүннеринден, кызымак ажылындан хамааржыр дээрзин ферманың ажыл-ишчилери эки билир. Бо коллективтиң ажыл-ишчилери ростовчуларның үлегерин ёзугаар «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп кыйгырыглыг чарыштың республикада калбарып турарын деткип турарлар. Ынчангаш олар база хожудап турарлар чок ажылдаар сорулганы салган, бир демниг, эп-сеткилдиг ажылдап турарлар.

Сүт-бараан фермазы ийиги кварталда 72 тонна сүттү саап, күрүнеге 61 тоннаны дужаар сорулгалыг. Хүнде-ле бир тонна ажыг сүттү бүдүрүп турар. Ынчангаш ийиги кварталда сүт саалдазының планын күүседиптеринге олар бүзүрелдиглер. Мында депутаттың чорудуп турар ажылының үлүг-хуузу база биче эвес.

Г. БАДЫ-САГААН.

Кызыл хоорай Совединиң пассажирлер АТБ-зинде депутаттары ажылдап турар коллективинге күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүпшаан, кижизидилге болгаш хөй-нийти ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Депутаттар Н. К. Константинов, В. Н. Засов олар (чурукта солагай талазындан) боттарының чолаачы болгаш септекчи өөрү-биле ынчангаш бо-ла беседалашкан турар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА БОЛГАШ ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ БОЛДУРБАС

ГААГА. (СЭТА). Голландияның девискээринге ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин тургузарының дугайында НАТО-нуң планнарынга удурланган хөй муң киржикчилерлиг чыскаал Нидерландының төп кезээнде Сустербергке болган. «Нейтроннуг бомбаны болдурбас — ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр» деп Каттышкан комитеттиң эгелекчи саналы-биле чоокку хоорайлардан болгаш суурлардан база тайбының хүрээлер аразының чөвүлелинден келген чыскаалганнар мында туруп турар америк шериг-агаар баазазының кирер эжииниң чанынга НАТО-нуң айыылдыг планнарынга ойтур шавыышкынны бээри-биле чедип келгеннер.

Чыскаалга Голландияның эң улуг үлетпүр төптериниң бирээзи Сустерберг баазазының чоогунда турар Утрехтиң чоогунда хөй-нийтиниң төлээлекчилери киришкеннер. Аңаа голланд коммунистер, социал-демократтар, политиктиг өске партияларның болгаш хөй-нийти организацияларның төлээлекчилери киришкеннер. Олар «Нейтроннуг бомбаны, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас», «Голландия—НАТО-дан үнер, НАТО—Голландиядан үнер» деп лозуңнарлыг болган.

«Нейтроннуг бомбаны болдурбас—ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас» деп Каттышкан Комитеттиң төлээлекчизи пастор Риналда ядролуг айыылга удур тайбынга ынакшылдыг күштерниң чаңгыс эвин быжыглаарынче чыылганнарны кыйгырган.

ИРАННЫҢ ШИИТПИРИ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның иштики херектеринге холгаарлап киржиишкининге удурланыышкынның демдээ кылдыр америк чаа элчинни хүлээп алырындан Иранның чазаа ойталаан.

«Ийи чурттуң аразында политиктиг харылзааларны тодарадып алгыжеге чедир» Тегеранга келирин соңгаарладыр дугайын АКШ-тың чаа элчининге даштыкы херектер министри И. Язди дыңнаткан.

Иран улустуң революстуг судтарының үндүрүп турар адып өлүрер деп шииткелдеринге хамаарыштыр АКШ-тың сенадының резолюциязын Иранның ДХМ-ниң ында нептереткен резолюциязында шииттирлии-биле буруу шапкан. Америк чазактың Иран-биле найыралдыг байдалга харылзааларны хевээр арттырарының дугайын илереткен АКШ-тың күрүне секретарының чоокта чаа кылган чагаазынга резолюция удурланышкак деп ДХМ-ниң медеглелинде айыткан. Америк албан дужаалдыг төлээлекчилерниң өжээнниг угланыышкыннары — Иранның чазаан АКШ-биле бодунуң харылзааларын эде көөрүнче албадап турар деп, медеглелде онзалап демдеглээн.

Чүнү-даа кылырындан чалданмайн, америк империализм иран революцияга удур ёзулуг пропагандисчи дайынны эгелей берген деп Тегеранның радиозунуң тайылбырында айыткан. Иранда күрүнениң кем-херек үүлгедикчилериниң шаажылаарының талазы-биле хомудалды илередип, америк сенат ол кампанияга бодунуң шыдаар шаа-биле салыышкынын киирген. «Иранда кижиниң эргелерин» камгалаарының дугайында кампания—ол болза америк империализмниң ёзулуг сорулгазын — Иранга АКШ-тың политиктиг болгаш шериг туруштарын катап тургузарынга чүгле чылдак боор турары кымга-даа чажыт эвес деп тайылбырлалда демдеглээн.

БУР. Амгы беш чылдың (1976—1980) чылдарында Болгарияның электроннуг үлетпүрүнүң дашкаар үндүр садар продукциязы 2,5 катап өскен. Амгы үеде чурт электроннуг болгаш электротехниктиг ылгаларны чурттакчы чоннуң кижи санынга бүдүрер болгаш дашкаар үндүр садар талазы-биле делегейде алдыгы черни ээлеп турар.

ЧУРУКТА: Софияның «Электри» заводунуң төп хемчээкчи лабораториязында.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ПАТРИОТЧУ ФРОНТУЧУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАПУТУ. (СЭТА). Империалистиг бөлүктерниң, чүнүң-даа мурнунда АКШ-тың болгаш Англияның бөлүктериниң деткимчези-биле Солсбериниң чагырыкчылары Зимбабведе Музареваның неоколониалисчи ёзу-чурумун тургузуп турар. Ол бодунуң ээлериниң айтыышкыннарын күүседир ужурлуг деп, Мозамбикте Зимбабвениң патриотчу фронтузунуң ында нептереткен медеглелинде айыткан.

Автоматтарның адаанга эрттирген мега соңгулдалар, мега кандидаттар, мега парламент, чалча премьер болгаш президент—бо бүгү болза Зимбабвениң улузунуң көөр хөнну чок мега күрүнези болур деп, ук документиде айыткан. Хостуг Африканың калчаалыг дайзыннары болур Мурнуу Африка Республиканың расисчи чагырыкчылары Музареваны деткип турарын медеглээн.

Ынчалза-даа чалчалар болгаш оларның камгалакчылары буурап дүжүүшкүнге таварыжыр, Зимбабвениң демисежип турар чону тулчуушкун шөлдеринге шаажылакчыларга күчүлүг соктуглар-биле харыылаарлар деп, патриотчу фронтунуң медеглелинде айыткан.

РУМЫН ДЕЛЕГАЦИЯ ЧИЛИДЕ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Сантьягодан үнүп турар «Меркурио» солунунуң дыңнатказы-биле алырга, даг, нефть үлетпүрү болгаш геологияның министриниң оралакчызы Г. Фульга баштаткан румын делегация Чилиде чеде берген.

Делегация Чилиниң даг-руда үлетпүрүнүң министри Р. Киньонес-биле болгаш даштыкы херектер министриниң оралакчызы полковник Р. Сото-биле чугаалажыышкыннарны чорудар.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ ПЕКИН КҮШТЕЛДИРГЕН

ХАНОЙ. (СЭТА). Чугаалажыышкыннар үезинде кыдат тала Вьетнам таланың угаангыр болгаш сарыылдыг саналдарындан ойталааш, аңаа бодунуң негелделерин албадаарын оралдашкан. Ооң түңнелинде чугаалажыышкыннарга бурунгаар депшилге болбайн барган, деп ВИА агентилелиниң мында парлап үндүрген дыңнадыында айыткан.

Ол-ла үеде кыдат эрге-чагыргалар шериг талазы-биле далаш белеткелдерни чорудуп, ВСР-ге удур чаа дайынны кыпсып үндүрер деп кыжанып, ийи чурттуң кызыгаарында эң-не дүшкүүрлүг чорукту тургузуп турар деп, дыңнадыгда айыткан. Кызыгаарда боо-чепсектиг чөңгээлээшкиннерни кыдат тала уламчылап турар.

Ханойга вьетнам-кыдат чугаалажыышкыннарның эгелээн үезинден бээр Пекин 159 месилдежиишкиннерни чоруткан, ооң иштинде вьетнам девискээрни боолап, диверсия болгаш хайгыыл бөлүктерин чорудуп келген. Ол үениң дургузунда кыдат солдаттар 49 вьетнам шериглерни болгаш тайбың чурттакчыларны өлүрүп, он-он чуртталга бажыңнарын өртеткен болгаш үрээн, хөй шөлдерде тарааны чок кылган.

Кыдаттың чагырыкчы бөлүктери «Вьетнамга база бир өөредигни көргүзерин» кыжанып турар. Ооң-биле кады Кыдат вьетнам девискээрде он ажыг пунктуларны эжелээрин үргүлчүлеп, Вьетнам-биле кызыгаарлашкак районнарда 10 ажыг армия корпустарын дайынчы байдалда тургузуп алган турар. ВСР-ниң кызыгаарының чоогунда 12 кыдат дивизия туруп турар.

Кызыгаар чоогунуң районнарынче кыдат тала хөй санныг боо-чепсекти болгаш дайынчы херекселдерни чорудуп, артиллерияның чаа туруштарын тудуп, шериг камгалалдарын болгаш чер адаанга чаштынар черлерни кылып турар деп, дыңнадыгда оон ыңай айыткан. Кыдаттың шериг-агаар болгаш шериг-далай күштери, курганнер шериглери болгаш далайның чадаг шериглери Вьетнам кызыгаарда чоок районнарда боттарының шериг-маневрларын идепкейжиткен.

Хатуен, Лайтяу, Каобанг болгаш Хоанглиеншон можуларының ээлээн каш уездилеринге корум-чурум чок чорукту болдурары-биле хөй санныг кыдат шпионнарны болгаш диверсантыларны чоруткан. Лангшон болгаш Куангнинь можуларга ВСР-ниң агаар делгемнерин кыдат самолеттар доктаамал үреп келген. Куангнинь можуда Кото болгаш Виньтхык ортулуктарның болгаш Нгетинь можуда Батьлонгви ортулуктарның чоогунда вьетнамның девискээр суглары кыдат судноларни үргүлчү үреп кирип турган.

Боо-чепсектиг чөңгээлээшкиннер, шериг талазы-биле далаш белеткелдер, кыдат таланың кыжаныышкыннарын кызыгаар чоогунуң районнарында дүшкүүрлүг чорукту Пекин кара өжегээр күштелдирип, ВСР-ге удур чаа шериг авантюраларынга белеткелди идепкейлиг-биле чорудуп турарының дугайын херечилеп турар.

Кыдаттың чагырыкчы бөлүктериниң ол айыылдыг хөделиишкиннериниң мурнунга Вьетнамның улузу бодунуң бедик серемчилелин тудуп шаан турар деп, ВИА агентилелиниң дыңнадыында онзалап демдеглээн.

БАК ПОЛИТИКАНЫҢ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДЕРИ

КАИР. (СЭТА). Египет экономиканың багай байдалы ЕАР-ның хөй-ниитизиниң улам улуг айыылзыныышкынын болдуруп турар.

Египетте национал орулганы хуваарының тургузуун үндезини-биле эде көөрүн негеп турар. Социал чөптүг чорукту болгаш депшилгени хандырбайн тура, чуртка экономиктиг кедурлуушкун болдунмас. Инфляция болгаш Египеттиң экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларының талазы-биле Каирге болган семинарның киржикчилери Египеттиң 400 эң улуг экономистери ындыг түңнелди үндүргеннер.

Египеттиң «хостуг экономиктиг хөгжүлдези» деп адаар чүүл сөөлгү чылдарда чурттуң экономиказының кедурлуушкунун чүгле хандырбаан эвес, харын чурттуң мурнунда туруп турар сорулгаларны улам-на ханылаткан. Амгы үеде Египетте ядыы кижи хүн келген тудум улам-на ядарап, а бай кижи хүн келген тудум улам-на байып турар апарган.

Экономика талазы-биле «ажык эжиктерниң политиказының» кол түңнели болза садыг балансызының эң улуг чедишпес чоруу болур деп, экономист Хатем эль-Караншауи бодунуң чугаазынга онзалап айыткан. 1971 чылда 57 млн. египет фунтуларга деңнээрге эрткен чылын ол сан 1 млрд. 952 млн. фунтулар четкен. Даштыкыдан херелел бараанналарын кызыгаар чокка киир садып ап турары «инфляцияны киир сөөртүрү-биле» деңнежип турар деп, Х. эль-Караншауи демдеглээн.

Чуртта национал орулганы хуваарының чөптүг эвес шиитпирлии семинарга чүве чугаалааш, сураглыг өске экономист Ибрагим эль-Ийсауи чугаалаан. Бир эвес 60 чылдарда, Насер президентиниң чагырып турар үезинде ажылчы чоннарның калбак кезектериниң эрге-ажыктарынга национал байлакты хуваап турган болза, амгы үеде ол херек сыр дедир болу берген деп, ол онзалап демдеглээн. 1975 чылда-ла 1952 чылдың июль революциязының үезинге чедир турган ындыг байдал тургустунуп келген. Ынчан египет өг-бүлелерниң 4 хуузу национал орулганың 30 хуузун ап турган деп, И. эль-Ийсауи демдеглээн.

Материалдарын «Роз эль-Юсеф» журналга парлаан семинарның киржикчилери делегейниң акша фондузунуң хөделиишкиннерин шыңгызы-биле шүгүмчүлээн. Ук фонд инфляцияның өзеринге болгаш социал деп эвес чорукту чидиглениринге чедирип турар экономиктиг политиканы Египетке албадап турар деп, семинарның киржикчилери санаан.

АЪТТАНЫПКАН

Найысылал Кызылда театр байырлалы уламчылап турар. Май 19-тан эгелеп Хакасияның М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының оюн көргүзүү эгелээн. Кызылчылар В. Шекспирниң «Гамлет» деп сураглыг трагедиязын, Г. Горинниң «Геростратты уттуптар», Н. Думбадзениң «Дүвүреве, авай», Г. Боровиктиң «Чили—ажыг-шүжүүм» деп шиилерин көөрлер.

Хакас артистерниң аалдап келгенинге харыы кылдыр республиканың хөгжүмшии театрының чогаадыкчы бөлүү чечектелген Хакасияже аъттаныпкан. Бо чылын бодунуң 35 чыл оюн байырлаар аныяк республика—Совет Тываның талантылыг оолдар, кыстары мурнуку чылдарда чүгле чаңгыс шиилиг азы концерт программазы-биле буурул Саянның соңгу эдектеринде чурттаан кожаларынга аалдап чедип турган. Бо гастроль—онзагай. Тыва театрның репертуары байлак. Бистиң театрывыс боттарының хакас өңнүктеринге чеди шиилерни бараалгадырлар. Оларга орус улустуң шылгараңгай чогаалчызы Н. Гогольдуң «Ревизор», япон классик М. Тикомацунуң «Ынакшааннарның амы-тынынга четтингени», азербайджан композитор У. Гаджибековтуң «Аршин мал алан», кыргыс чогаалчы М. Байджиевтиң «Мөөрей», тыва автор К. Сапык-оолдуң «Ыглаар-Туруг», чогаалчы Е. Пермяктың П. Бажовтуң тоолунга үндезилеп бижээн «Мөңгүн-Дуюг» база Э. Лабиштиң «Терезин шляпка» деп шиилери хамааржыр. Ук шиилерни Абакан театрындан аңгыда хоорай кыдыының база төп районнарның Культура бажыңнарынга ойнагылаар. Шии бүрүзүн эр, херээжен үннерге орус дылче мергежилдиг артистер очулдурар. А «Мөңгүн-Дуюг» деп тоол-шиини бистиң артистеривис арыг орус дылга ойнаарлар. Бо чорук театрның төөгүзүнде база бир чаа чүүл.

Аңгы театрже чеди шиилиг көжүп деп чүве—ындыг-ла амыр эвес. Чогаадыкчы болгаш техниктиг бөлүктерден ниитизи-биле 80 хире кижи ук гастрольда киржип турар. Оларның аразында режиссёрлар С. Оюн, К. Сагды, Л. Бузина бар. Оон аңгыда бистиң хоочуннарывыс—РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тываның Күрүне шаңналының лауреады—М. Мунзук, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Х. Конгар, Б. Бады-Сагаан, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Л. Солун-оол, Ч. Монгуш, А. Тавакай, Е. Кенденбиль, Тываның комсомол шаңналының лауреаттары Д. Монгуш, Д. Барынмаа, артистер Ч. Мортай-оол, Х. Ширшин-оол, Р. Серен-оол, Д. Намчыл, О. Чолбеней, Т. Саая, С. Ооржак, Б. Баир болгаш чаңгыс сөс-биле сөглээрге бүдүн театр көже берген. Олар боттарының оюнун май 25-те Абакан театрынга Н. Гогольдуң «Ревизор» деп төөгүлүг комедиязы-биле ажыдарлар. Ынчангаш июнь 3-те доостур театр хүннери хүндүскү база кежээки шиилер-биле график ёзугаар үнүп эгелээр. Ол он хүннерде абаканчылар тыва өңнүктериниң уран талантызы-биле таныжар аргалыглар.

— Хакасияже чеди шиилерлиг ойнап үнүп турарывыс—бистерге бирги шылгалда. Ол үре-түңнелдиг, өөредиглиг болур ужурлуг. Келир чылын Кыргыс ССР-же каш шиилерлиг аалдап чедерин чугаалажып турар бис. Бистиң ол саналывысты кыргыс өңнүктер хүндүткелдиг-биле деткип, дүрген келиривисти чалаан. Кол чүүл—1982 чыл. Ол чылын ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы болгай. Ук улуг юбилейде чурттуң найысылалы—Москвага хөй националдыг совет чоннуң биче буурай төлээлери боор. Тыва театрның хүннерин эрттирерин планнап турар бис. Орта белеткелдер бо хүннерде эгелеп турарын театрның чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзү медереп, билип турар—деп, РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Бүгү-российяның театр ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар чериниң даргазы, театрның кол режиссёру—Сиин-оол Лакпаевич Оюннуң чугаалааның маңаа киирери артык эвес боор.

— Аравыста соцчарыштыг, хүндүлээчел кожавыс—Хакас автономнуг областың ажыл-ишчилеринге бараан боору-биле аъттаныпкан бистиң республиканың театр уран чүүлүнүң төлээлеринге орук-суур эки чорууруп, чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп каалыңар. Түңнел кылдыр хакас шүлүкчү Николай Домажаковтуң мындыг одуругларын сактыылыңар.

...Хинчек көрүп чурттап чораан
Хакас, тыва халышкылар
Кремльдиң ханазында
Каалама оруун тыпкан.
Кырган Саян Урал-биле
Кызыл биле Москвавыс
Алыс мөңге төрелдешкен,
Ак-көк Тыва чолуп тыпкан.
Типпелгезин диптер билир
Чечектелген Тыва черден
Челээш тырткан Енисей хем
Дивногорже агып чыдар.
Хакас, тыва, орус улус
Ханы ынак найыралдыг,
Холдарындан тутчуп алгаш,
Коммунизм тургузуп тур.

Тыва театрның сценазынга база катап ужурашкыже.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

БОЙДУСТУ КАМГАЛААР

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының 67-ги чүүлүнде: «Бойдусту камгалаары болгаш ооң байлактарын чөп ажыглаары—ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болур» деп айыткан болгаш ону каржызы-биле үрээннерни хоойлу ёзугаар шыңгыы торгаар дээн. Бо талазы-биле ленинчи принциптерни шыңгыы сагыырынга бичии школачыларны кижизидерде бир-ле дугаарында өг-бүле кижизидилгезинден, ясли, садикке уругларның турар үезинден эгелээш, школачы баштайгы хүннерден эгелеп чорудар ужурлуг бис. Бо ажылды уругларның назы-харының аайы-биле, бойдус талазы-биле ниити билииниң өзүлдезинге дүүштүр, тус чериниң агаар-бойдус, географтыг туруш байдалынга, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, кижилерниң күш-ажылынга хамаарыштыр амыдыралчы бодуун чижектерге көргүзүп тургаш таныштырары чугула.

Бирги класска чылдың үелериниң аайы-биле бойдуста болгаш кижилерниң күш-ажылында өскерилгелерге хайгааралдар чорударындан эгелээр. Хайгааралдар демдеглелдерин, бойдус булуңун шын долдурарын 1-ги класска-ла чедип алыры чугула. Хайгааралдарның кол сорулгазы болза кижи бойдустуң белен кежиктерин четтиреринден аңгыда, ооң байлаан улам-на экижидип, камгалап турар, күш-ажылчы, сагыш човангыр, кээргээчел ээзи-дир деп чүвени билиндирери болур. Маңаа хамаарыштыр эпир чылын чазын бирги классчыларым-биле бистиң Тээли суурнуң Ленин болгаш Гагарин кудумчуларының аразында садчыгашче экскурсия кылдывыс. Ында терек, тал, хадың, дыт, шиви үнүп турар. Ынчан амыдырал хандырылга чериниң ажылчыннары садтың аштаалгазын чорудуп турган.

Уругларга ол часкы ажылдарның дугайында таныштыргаш, ногаан үнүштер хоорай, сууруну каастап, агаарны экижидип, даап-шимээнни эвээжедип турарының дугайында беседа чоруттум.

Төрээн чериң өөрен

Хайгаарал үезинде уруглар бир шивини балды-биле кезип аппарганын эскерип кааннар. Үш кожа терек дөзүнде узун сандай чанында чаа үнген чаш теректигештерни сый баскылап каан, ында хөй шил бузундуларын база эскерип кааннар. Аңаа хамаарыштыр ажыктыг беседаны база чоруткан бис.

Ийиги класска амылыг болгаш амы чок бойдустуң аразында харылзаазының дугайында уругларның билиин элээн ханылап бээр. Бойдусту чаартырының, ону камгалаарының талазы-биле кижилерниң күш-ажылынче кол кичээнгейни угландырган. Эпир чылын май айда Тээлиниң уруглар яслизиниң чанында улуг-улуг теректер үнген садчыгажын хайгаарап көргеш, ол теректерни ол үеде ёзулут-ла бойдуска сагыш човангыр, ынак, күш-ажылчы өөреникчилер тарып өстүрген-дир (чүге дээрге, ол үеде ол ясли бажыңы интернат турган), база чамдык теректерниң харназының 10—20 чыл болгандыр деп түңнеп чугаалашкан бис. Хайгааралдар үезинде чүгле улустарның эвес, а дириг амытаннарның аажы-чаңын хайгаараары база солун ажыл болур.

Үшкү класска уруглар төрээн черинин, Төрээн чурттуң бойдузун, ооң курлавыр байлактарын кижиниң канчаар ажыглап турарының дугайында кол-кол бөлүктерни өөренип тургаш, боттарынга Төрээн чуртунга ынак, аңаа чоргаарланырының чаңчылдарын ап, шынап-ла кайгамчык байлак чуртта чурттап чоруур кижи-дир мен деп чүвени чоорту медереп биле бээрлер.

Ылаңгыя «Бойдусту ажыглаары болгаш ону камгалаары» деп түңнел кичээлге 3-кү классчыларга бойдус камгалалының дугайында баштайгы декреттерден эгелээш чазактың сөөлгү документилеринге чедир бодуун-биле кыска таныштырарын оралдажыр.

Бойдус талазы-биле алган билиглерин практика кырынга ажыглап билиринге, кылган ажылының эки түңнелдиг болганынга уруглар чоргаарланыр, өөрүүр.

Уругларны бойдуска хумагалыг болурунга кижизидеринге темалыг кижизидикчи утка-шынарлыг класс шактары улуг рольду ойнаар. Чижээ, «Мен бүгү-ле дириг чүвелерниң өңнүү мен», «Час—амыдыралдың эгези» дээш оон-даа өске.

Ындыг класс шактарынга башкы баш бурунгаар белеткенип, уругларга тус-тус даалгалар бээр: чамдыктары хана-солун үндүрер, бир чамдызы альбом белеткеп каар болгаш өске-даа. Оон аңгыда класска азы ниити эге класстар өөреникчилеринге: «Бистиң кыжывыс», «Чалгынныг өңнүктерни уткуулуңар», «Баштайгы дош бадыышкыны» дээн ышкаш темаларга байырлалдар эрттирери ажыктыг. Ооң планын башкы пионер вожатыйы-биле тургузуп, кижи азы класс бүрүзүнге даалгаларны бээр.

Бойдуска хумагалыг болурунга кижизидилге ажылын башкы ада-иелер-биле харылзаалыг чорудуп, оларга беседаларны кылып, оларның боттарын база ынчаар хаара тудуп, уруглар-биле, чижээ, лесниктер, охотоведтерни ужураштырары солун болур.

Бо ажылды чорудуп тургаш эге класс башкылары М. Пришвинниң уругларга бижээн кыйгырыын номчуп, беседа кылыры база ажыктыг. Ол мынчаар бижээн: «Бистер —бойдустуң ээлери бис, ол бистерге амыдыралдың кайгамчык улуг кежиин берип турар шыгжамыр аңмаарыдыр. Ол кежиктерни бистер чүгле камгалаар эвес, а ону ажыдып тып, көргүзер ужурлуг бис».

Экскурсия үезинде эге класс өөреникчилери маңнажыр, ыткыр алгыржыр боорун болдурбайн, оът-сигенни, чечектерни саспа баспайн, чаш ыяштарны сыкпайн, байлаңнар чыылган сугларны довуратпайн, оларны тутпазын, куштарны болгаш өске-даа дириг амытаннарны дүвүретпейн ол бүгүнү топтуг хайгаарааарын чедип алыры башкыдан кол хамааржыр сорулга ол.

Экскурсияны аңаа-ла агаарлаашкын, хөглээшкин, оюн хевирлиг эрттирип болбас, чүге дээрге уруглар кичээнгей чок, тускай сорулга чок чаңчылдарга алзы бээр болгаш чамдыктары экскурсияга келбейн баар таварылгалар тыптып каар.

Башкы экскурсияга эки белеткенип «Бойдуска ынак бол, ону эки билип ал, аңаа хумагалыг бол» деп чагыгны тайылбырны бирги классчыларга таныштырып алыр.

Экскурсияга чурумнуг болурунуң дүрүмнерин эң баштай-ла чараштыр бижээш шуптузунга үлеп бээр.

Экскурсия мурнунда хайгаарал үезинде кол кичээнгей салыр онаалгаларны бижээш үлеп бээр. Ол хайгааралдарның соонда уругларга чогаадыглар, эдертиглер бижидип, рассказтар тургустуруп-даа болур.

В. ЧАПЧЫН,
башкы,
Бай-Тайга район.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

ХАЙЫМНАШКАН

Совет Эвилелиниң футбол командазы эрткен суббота хүнүнде Тбилиси стадионунга шилип алырының ужуражылгазынга (алдыгы бөлүк) Венгрияның футболистери-биле ойнааш, 2:2 санга чүгле хайымнажып шыдаан.

Совет команда ужуражылганың барык бүгү дургузунда девискээр талазы-биле артык күштүг турза-даа, ону ажыглап шыдаваааннар. Венгр футболистер оожум темп-биле ойназа-даа, оларның атаказы чидиг болгаш бистиң вратарывыс Гонтарьга киир тевериниң кыжаныгларын бо-ла чедире бээр турганнар. Бистиң киир тевикчи болгаш чартык камгалакчы ойнакчыларывыс аразында харылзаа чок ойнааны-биле үр үениң иштинде мячикти киир теп шыдаваааннар. Оон ыңай аалчыларның аныяк вратары Тот команданың хаалгазын бүзүрелдиг камгалап турган.

Девискээр талазы-биле артык күштүг тургаш-ла, мячикти киир теп шыдавайн барган чорук бистиң командавысты, оюннуң ийиги чартыында канчап-чоор хайымнажырын чедип алырынче албадаан. Бистиң футболистеривис чүгле боттары тус-тузунда ойнаарынче чүткүлдүг турганы-биле коллективтиг ойнаарының чуруму үрелген турган. Бистиң футболистеривис оюнну чүгле он кижи составтыг төндүр ойнаан. Шотланд судья Маккиндли оюннуң төнчүзүнге он сес минута турда, доңгун ойнааны дээш, Бубновту шөлүден үндүрген.

Бо хайымның соонда алдыгы бөлүкте бистиң командавыстың байдалы нарыыдаан. Ол үш ужуражылганың соонда үш санныг. Грек команда үш оюн соонда беш, финлянд футболистер үш оюн соонда дөрт, венгр команда беш оюн сөөлүнде дөрт санныг чорупп турар.

Бистиң командавыстың чоокку планында Копенгаген хоорайга Данияның командазы-биле эш хуунуң ужуражылгазын, июль айның дөртте Финляндияның командазы-биле Хельсинкиге Европа чемпионадынга шилилде ужуражылганы эрттирери көрдүнүп турар.

Тбилисиге болган ужуражылгага бистиң командавыс мындыг составтыг ойнаан: Гонтарь, Бережной, Аджем, Бубнов, Маховиков, Дараселия, Мачаидзе, Коридзе, (Кипиани) 70-ги минутадан эгелеп, Чесноков, Жупиков, Шенгелия, Блохин.

(СЭТА).

ШЕРИГ-СПОРТЧУ ОЮН

Кызыл хоорайның школаларының аразынга «Зарница» деп шериг-спортчу оюн болуп эрткен. Аңаа найысылалдың 9 школазының командазы киржип, спорттуң он ийи хевириниң маргылдааларынга киришкен. Автоматты чазарынга, эптээринге, хамааты камгалалынга, чыскаалырынга, майгын кагарынга болгаш өске-даа спортчу оюннарга школа-интернаттың командазы тиилээн.

А. МОНГУШТУҢ «Өңнүктер» деп фотоэтюду.

МЭЭҢ СҮМЕМ

Хөөмей, каргыраа, сыгыт анаа-ла өөреттине бербес. Ооң оруу узун. Ол ышкаш оларны күүседип билир кижилер база ховар дээрзин билир болгай бис. Хөөмей, каргырааны, сыгытты аргалыг-ла болза боостаазы эки, дыжи бүдүн кижилер өөренир болза эки. Бир-ле дугаар өөренип шенеп көргеш, дораан-на күженип, улуг үн үндүрүп болбас. Бо бүгүге чоорту өөрениири кончуг чугула. Күш-биле өөренип эгелээрге берге, боостаа аарышкылыг апаар... А чоорту өөренирге кижи чайгаар-ла канчаар каргыраалаар, хөөмейлээр, сыгыртырының чажыттарын өөренип, билип аптар боор чүве. Ол өөренирде баштай ырлай аарак, оон чоорту хөөмей, каргырааже шилчип, тааржыр аялганы тып алыры чугула. Өөренип турар үеде баштай узун эвес, а чолдак, кыска аялгаларны боостаа-биле ырлалып, чоорту узун аялгаларже шилчиири каргыраа, хөөмей, сыгыт өөренир дээннерге улуг дузалыг. Ол бүгүге өөренип чоруурлар каргыраалап, хөөмейлеп, сыгыртып эгелээриниң мурнунда боостааны хөөн киирип, шедиргеленчек чоруун чидирип, шенеттинери база чугула.

Сыгыртыр, хөөмейлээр, каргыраалаар-даа кижи баштай ишкээр тынып алыр, оон соонда ол тыныштың дузазы-биле үнну үндүрүп, аялгалаар. Ол үеде дылдың, эриннерниң туружу янзы-янзы болур. Аялга аайы-биле база тыныштың четчир шаа-биле дылдың, эриннерниң туружун өскертир, сөстүң утказын барымдаалап сыгыртып, хөөмейлээри, каргыраалаары чугула. А каргыраа үш хевирлиг болур. Ону каргыраалап чоруурлар эки билир. Ук күүселде хевирлерин өөрениири ындыг-ла кончуг берге эвес. Ынчангаш аныяк-өскен каргырааны өөренир боор деп улуг идегеп чоруур кижи мен. Бистиң ада-өгбелеривистиң арттырып каан бо кайгамчык уран чүүлүн улам ынай сайзырадыры аныяктарның ыдыктыг херээ.

Хөөмей биле сыгытты игил-биле үдээри күзенчиг. Бызаанчы база-ла эки хөгжүм херексели. Ынчалза-даа сөөлгү үеде ооң үделгези-биле хөөмей, сыгытты күүседирге арай-ла таарымча чок байдалдар бар боор-дур. Чүге дизе ук хөгжүм херекселин кандыг ыяштан чазап кылза экил деп чүве ам-даа билдинмес. Ынчангаш ооң үнү шала кыжыраң, хөөмейлеп, сыгыртып орган күүседикчилерниң күүселдезин чардыктырар. Каргыраа, хөөмей, сыгытка өөренир дээн аныяктар арага-дары ишпес, таакпы тыртпас болза эки. Чүге дизе ол бүгүнү өөренип-даа алгаш арага-дары ижип, таакпы тыртар болза тынышы кыскалап, чөдүл хайнып, боостаа шедиргеленир. Ону болдурбазы спена культуразы-ла болгай. Ынчангаш каргыраалап, хөөмейлеп, сыгыртып өөренип алганнар ону сагыыр ужурлуг.

Ч. ТЮЛЮШ.
Кызыл район.

1979 чыл— Делегейниң уруглар чылы

ЧАШТАРГА

Делегейниң уруглар чылынга тураскааткан дыштанылга кежээзи Шамбалыг көдээ Культура бажыңынга эрткен. Кежээни суурнуң херээженнер чөвүлели, школаның башкылар коллективи болгаш Культура бажыңының клуб чөвүлели организастааннар. Уруглар чылынга хамаарыштыр беседаны башкы К. Ооржак кылган. Ооң соонда 3«б» класстың өөреникчилериниң бичии дуңмаларынга тураскааткан концерти болган. Ада-иелерниң уругларынга кылгылаан белектерин клуб чөвүлелиниң даргазы Б-У. Даваа оларга омак-хөглүг, аас-кежиктиг чуртталганы күзеп чугаалааш, үлеп берген.

Делегейниң уруглар чылынга тураскааткан кежээлерни моон соңгаар агитквартиралар ээлчег ёзугаар эрттирер.

С. МОНГУШ.

Телевидение

МАЙ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — **«Шевер холдар».** 11.35 — **«Кызыгаарның шыпшыңы».** Уран-чечен телефильм. 12.40 — Улус музыказының концерти. Воронежтен дамчыдылга. 13.05 — Медээлер. 13.10— 16.00—Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — Эртем-тайылбырлалдыг фильмнерниң программазы: **«Электрилиг шуткулга», «Бөлүк бүдүрүлгени — амыдыралга».** 17.00 — **«Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери».** 17.30 — **«Шыдыраа школазы». «Разрядчылар клазы».** Оюннуң ортузу.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — **«Хоойлу болгаш хүлээлге».** Дамчыдылга. 18.40 — **«Кара сагыш-биле».** Документалдыг фильм. 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — **«Хожудап турарлар чок ажылдаар».** Дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — **«Миллионнарның ленинчи университеди». «Идея талазы-биле бүзүрел — бистиң күжүвүстүң үнер дөзү».** 20.00 — **«Чурук бүрүзүнде хүн».** 20.15 — Бөгүн делегейде. 20.30 — **«Ыр-79».** Ленинградтан дамчыдылга. 21.10 — **«Мээң өңнүүм Моцарт».** Телешиниң баштайгы көргүзүү. Автору — Г. Никитин. 22.30 — **«Үе».** Информастыг программа. 23.05 — **«Мээң овур-хевирим сеңээ көстү бээр оң».** И. С. Тургенев. 00.20— 00.45 — **«Делегейниң чадагтерге чарыжы».** ГДР-ден дамчыдылга. Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00—**«Аныяктарның адрестери».** 19.00 — **«Улустуң аялгалары».** 19.15—**«Афганистанның чаа хүнү».** Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.30—**«Ике мистер».** Уран-чечен фильм. 21.05—21.25—**«КамАЗ—бис-тир бис».** Документалдыг фильм.

ОГЛУ

Фантастыг новелла

ХХ вектиң төнчүзүнде туттунган аэровокзалга дөмей болгаш дашты шала куурара берген, ондаан улуг бажыңның эжииниң аксынга үш кижи турган.

— Бис ооң баштайгы базымнарын хөйге чеже катап чарлап көргүсчүк бис. Ол хире аан... — деп, кырган ашак чугааланган. Ол кадаң, хөнү дурт-сынныг, хеп-сыны чазадак.

— А ам Оглу кандыг боорул көргей бис аан—деп, ырымза математик оол кушкаш үнү ышкаш үн-биле чугаалааш, кыжырыглыг көргүлээн.

Хая-даштан чонуп-чазап каан ышкаш делгем эгиннерлиг, тырың мага-боттуг эр демгизинче көрнүп келгеш, мынча дээн:

— Ону канчаар адаарын тып чадаштыңар бе?

Кырган ашакче оол бажы-биле имнээш:

— Мооң оглу ышкажыл. Ынчангаш бо боду адаай-ла—дей тыртып каан.

Кырган чөпсүнмейн бажын чайырга, ак дүргек дүктери хаваанче баткылай берген.

— Ындыг-мындыг чүве болза ол канчаарыл, чугаалап шыдаар сен бе? Тургузукчу кижи ону албан билир апаар—дээн оолдуң чугаазында кыжыраан аян бар болган.

Эжиктен кырган карак албаан.

Хаваанда бады келген дүктерни эдип-чазап албайн-даа, ол хөрээнде халаңнадып алган аппарадын ажылдадыпкан. Оон кырганны Оран-делегей — Марста болгаш Венерада чурттааннар-даа. Элерипчилерде чоруурлар-даа көрүп, дыңнааннар. Ол аппараттың хоолайын дамчыштыр шедиргеленчек үн-биле чугаалаан:

— Каттышкан шинчилел төвүнге тургускан баштайгы кайгамчык чүвени ам көөр силер.

Экран чанында олурар кижилерниң чамдыктары кырганның кара чаңгыс оглу черниң өзээнче баштайгы экспедиция үезинде өлген дугайын сактып келгеннер.

Эжик ажыттына берген. Оон үш метр узун начын көстүп келген. Ооң арын-шырайын кайгамчык деп-даа, чараш деп-даа болбас. Оран-делегейниң словарьларындан ону ындыг-мындыг дептер сөстер тывылбас. Делегейниң эң шырак чурукчулары болгаш скульпторлары ооң дүрзү-хевириниң төлевилелин шыйып тудуп тургускан.

Узун начын боттарының миллион тургузукчуларының аразындан үнген үш кижиниң мурнунга турупкан. Олар ол эрже карак албайн, хандыкшыл-биле көрүп турганнар, а демгизи ол бүгүнү эки билип турган. Кырган ашак бойдус-биле чугаалашкан ышкаш, мынчаар боданган: «Мени сен өлүмче чыгадын, ынчаарынга-даа мен Оглумну өлүм чок кылдыр тургузуп шыдаан мен».

Математик оол карактарын имиреткеш бодун, көрүнчүкте ышкаш, сеткилинге чуруп боданган: «Мойну чиңге, хертеш думчуктуг, эриннери ак тос—ол-ла бүгү төрүттүнген хүнүм таварыштыр Бойдустуң менээ шаңналы-дыр. Мени дээш сагыш салып дузалашкаш, арып-доругупканы ол-дур ийин күжүрнүң. Ынчалза-даа оолду тургузарынга мээн киржилгемни ол баш бурунгаар билип ап шыдаан бе ынчаш?».

Эр кижи карактарының сырый кирбиктерин дүгдүйтүпкеш, даш кежээ ышкаш шыгырт турупкан. Даш ышкаш аар-берге бодалдар ооң бажынга хайныккан: «Дарлал, үптелге болгаш дайыннар дугайында оон угаан-медерелинге сиңир чугаалапканывыс чөптүг ирги бе? Харын оон ыңай бисте ам чүү артчы ирги? Аңаа ындыг эш-өөрнү тып берзивиссе. Частырыгларны кажан-даа катаптавас дээш кижилерниң частырыгларын олар билир боор ужурлуг. Ынчалза-даа олар биске кандыг болур ирги, ону медереп билир ужурлуг бис. Бистиң дугайывыста чүнү бодаарлар ирги? Кижиге ынак болуруң оларга ыяк чаңчыктырып кагза...

Оолдуң хевир-дүрзүзүн өске адалардан артык эки билирле болгай бис, ынчалза-даа бистиң дугайывыста ооң канчаар бодап турарын билбес бис».

Кырган хөрээнде аппарадын эдип алгаш, Оглунга хамаарыштыр чүве чугаалаан:

— Бис сени бүдүрүп тургускан бис, ынчалза-даа сээн адың тып шыдаваан бис. Ону бодун бодап көрем.

Кезек када ыржым-шыпшың апарган. Ол шыпшың көзүлбес, чиңге удазын болуп, Чер биле Ай, кылымал эдеринчилер биле Марс болгаш Венерага чедир шөйлү берген.

Оларның бирээзи Оолдуң дугайында мынчаар боданган: «Супермен деп адаттынып алыр чадавас. Бистен артык салым-чаяанныг болгай-ла ол. Космоска ол хостуг шимчеп чоруп-даа шыдаар, бодунуң органнарын солуп-даа, оларны чедир тургузуп ап-даа шыдаар. Чаңгыс-ла секунда иштинде ооң угаан-медерели миллион хире нарын саналталарны кылып шыдаар. Кандыг-даа аарыг аңаа коргунчуг эвес...»

Ийиги кижи Оолдуң дугайында мынчаар бодаан: «Ол бодун Күчүтен деп адаттынып алыр эргелиг. Чүге дээрге ол шаандагы улустуң бургандан артык чүве чок деп чорааны ышкаш, бурганның кылыпкы дег чүвелерин шуптузун кылып шыдаар».

Кырган бодунуу-биле бир янзы боданып, манап олурган. Өөрү-биле кады оглунуң Чериниң өзээнче чорупкан хүнүн ол сактып келген. (Ынчан ол аныяк турган) Оглунуң эртер оруу хөй-хөй моондактарлыг, кедергей кадыг-берге турган. Оглун кырган ынчан чүге соксатпааныл? Кадыг-дошкун демиселче киирип, аңаа дадыксын дээш бе? Азы аданың аңаа чоргааралын бодааш бе? Бо хүннерге чедир дыка үр үе эрткен хирезинде безин ол ону ынчаар муңчулдур бодап чоруур, а пассажирлерлиг хензиг, аргажок хеме чериниң өзээнде артып калган.

Чаныш-сыныш чок Оглун ол ынчап кижи ис баспаан черже чорударын даңгыраглап-даа турган чадавас.

Кырган могаг-шылаг чок ажылдап турган. Ол шынап-ла оглунга ат тып берип шыдавас-тыр деп бүзүреп турар кижилер ам бар болза, олар чазып турарлар-дыр ийин. Хамык ужур ында эвес турган чүве-дир ийин: ол анаа-ла Оглунуң оруунга баштайгы шылгалданы таварыштырар бодаан.

А Оглу хүлүмзүрүпкен. Ооң хүлүмзүрүүнге бүгү-ле чырыткылыг экраннар сыңа бээр чыгыы болган. Ол дээрге шаандагы кижилерниң бургандан күштүг чүве чок деп чугаалажып чораан ышкаш, мындыг, харын оон артык хуулгаазын күчүтен-дир. Ынчангаш кырганның Оглу оожум мынча дээн:

— Мени Кижи деп адаңар...

И. РОСОХОВАТСКИЙ.

агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргеп, аязыр, чамдык черлерге дымырадып чаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер, чамдык үелерде 15—20 метр чедир дыңзыыр. Агаарның температуразы 21—26, чамдык районнарга 11—16, Кызылга 23—25 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чепкенниң изи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Силерниң хүлүмзүрүүңер кандыгыл» 15.00, 18.40, «Тоннель төнчүзүнде чырык» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Булочка» 15.00, «Ынакшыл болгаш килең» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАИГЫ»: «Дөрткү бедик» 13.10, 15.00, 17.00 шактарда.

Редакцияның адрези:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16555. Чагыг 1024.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00522